

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
PEDAGOĢIJAS, PSIHOLOĢIJAS UN MĀKSLAS FAKULTĀTE
PIRMSSKOLAS UN SĀKUMIZGLĪTĪBAS NODAĻA

**DIDAKTISKĀS SPĒLES 5 – 6 GADUS VECU BĒRNU
LATVIEŠU VALODAS VĀRDU KRĀJUMA
PILNVEIDOŠANAI MAZĀKUMTAUTĪBU GRUPĀ**

KVALIFIKĀCIJAS DARBS

Autors: **Tatjana Djakonova**

Stud. apl. td18007

Darba vadītājs:

Docente, Dr.paed. Līga Āboltiņa

RĪGA

2020

ANOTĀCIJA

Darba nosaukums: Didaktiskās spēles 5 – 6 gadus vecu bērnu latviešu valodas vārdu krājuma pilnveidošanai mazākumtautību grupā.

Darba autore: Tatjana Djakonova

Darba vadītāja: Dr. paed., doc. Līga Āboltiņa

Kvalifikācijas darba mērķis pētīt didaktisko spēļu izmantošanas iespējas 5-6 gadu vecu bērnu vārdu krājuma pilnveidošanā mazākumtautību grupā.

Kvalifikācijas darbs aptver 3 nodaļas.

Pirmajā daļā pētītas vārdu krājuma veidošanās likumsakarības, sniegts 5-6 gadus vecu bērnu psihiskās attīstības raksturojums, psihisko procesus saistot ar vārdu krājuma pilnveidi. Tāpat ieskicēti posmi, kā notiek vārdu krājuma pilnveide otrās valodas apguves procesā.

Otrajā nodaļā aplūkota didaktisko spēļu būtība un raksturota to organizācijas īpatnības mazākumtautību grupā vārdu krājuma pilnveidei.

Trešajā nodaļā sniegts pārskats par empīrisko pētījumu, analizējot bērnu vārdu krājuma veidošanos latviešu (otrajā) valodā didaktisko spēļu procesā.

Pētījuma noslēgumā apkopoti secinājumi, formulējot atbildi uz pētījuma jautājumu: didaktiskās spēles ir izmantojamas vārdu krājuma pilnveidošanai otrajā (latviešu) valodā mazākumtautību bērniem, ja skolotāja sistemātiski piedāvās bērnu spējām un zināšanu līmenim atbilstošas spēles, ko bērni varētu patstāvīgi un skolotāja vadībā izmantot nelielās apakšgrupās.

Darba apjoms: 62 lapas. Darbā ir 7 attēli, 5 tabulas, 3 pielikumi. Izmantoti 42 literatūras avoti.

Atslēgas vārdi: vārdu krājums, runa, didaktiskā spēle, latviešu valodas mācīšana, pedagoģiskais process mazākumtautību grupā.

ANNOTATION

Title: Didactic games for improving Latvian vocabulary of 5-6 years old children in a minority group.

Author of the work: Tatjana Djakonova

Supervisor: Dr. paed., Doc. Līga Āboltiņa

Purpose of the qualification work: to study the possibilities of using didactic games for vocabulary improvement of 5-6 year old children in the minority group.

The qualification work includes 3 chapters.

First chapter includes studies of regularities in vocabulary formation, description of mental development of 5-6 year old children, connection between mental processes and vocabulary development. Also outlined the stages of vocabulary development in learning process of second language. The second chapter covers the essence of didactic games and describes peculiarities of organizing the improvement of the vocabulary in a minority group. The third chapter provides an overview of the empirical study.

At the end of the research, the conclusions are summarized by formulating the answer to the research question: didactic games can be used to improve vocabulary in the second (Latvian) language for minority children, if teacher systematically offers games appropriate to the children's abilities and level of knowledge, which children could use independently and under the guidance of a teacher in small subgroups.

Work consists of 62 pages. It contains 7 images, 5 tables, 3 annexes. There are 42 literary sources.

Key words: vocabulary, speech, didactic play, teaching of Latvian language, pedagogical process in a minority group.

SATURS

Ievads.....	5
1. Vārdu krājuma veidošanās 5-6 gadu vecumā teorētiskais pamatojums	7
1.1. Jēdziena “ <i>vārda krājums</i> ” būtība un skaidrojums	7
1.2. 5 – 6 gadus vecu bērnu pedagoģiski psiholoģiskais raksturojums	11
1.3. 5 – 6 gadus vecu bērnu vārdu krājuma pilnveides īpatnības otrās valodas apguves procesā.....	18
2. Didaktisko spēļu izmantošanas iespējas vārdu krājuma pilnveidei mazākumtautību grupā.....	22
2.1. Didaktisko spēļu būtība un vispārīgs raksturojums	22
2.2. Didaktisko spēļu organizēšanas un vadīšanas īpatnības vārdu krājuma pilnveidei otrajā valodā mazākumtautību grupā.....	26
3. Izmēģinājuma darbība 5-6 gadus vecu bērnu vārdu krājuma pilnveidošanā	29
3.1. Pētījuma organizācija un dalībnieku vārdu krājumu sākotnējā izpēte.....	29
3.2. Didaktisko spēļu kopas izveide un aprobācija 5-6 gadus vecu bērnu vārda krājuma pilnveidošana	33
3.3. Iegūto rezultātu apkopojums un analīze	36
Nobeigums.....	40
Izmantotās literatūras un avotu saraksts	42
Pielikumi.....	45
1.pielikums. Novērojumu protokols	45
2.pielikums. Pētījumā izmantotās spēles: apraksts.....	46
3.pielikums. Pētījumā izmantotās spēles: fotomateriāls.....	54

IEVADS

Viena no vislielākajām cilvēka vērtībām ir un nemainīgi paliek valoda. Tās prasme dod iespēju sazināties, turklāt, tā dod iespēju izzināt apkārtējo pasauli, socializēties kādā konkrētā kultūrvidē. Tā spēj attīstīt prātu un katra indivīda emocionālo pasauli (Anspoka, 2013). Gadsimtiem ilgi cilvēki ir sazinājušies ar valodas palīdzību, tādā vai citādā veidā sekmējot savu evolūciju un to, kādā attīstītā pasaulē cilvēce dzīvo tagad. Cilvēks attīstās līdz ar valodu un valoda attīstās līdz ar cilvēku. Notiek svarīga mijiedarbība. Katrai tautai, nācijai, pasaules valstij ir sava valoda, kas ir neatņemama, vērtīga kultūras un identitātes sastāvdaļa. Valoda ir svarīgs nosacījums identitātes un piederības sajūtas veidošanā jau agrā vecumā. Valoda palīdz integrēties sabiedrībā, tās norisēs. Bērnam ir svarīgi būt piederīgam, just šo piederības sajūtu.

Pirmsskola ir pirmā lielā bērna pieredze. Savstarpēji komunicējot, bērni mācās apgūt jaunas prasmes. Šajā laikā ārkārtīgi svarīga ir valodas apguve. Pirmsskolas vecuma bērni pasauli un tās norises uztver ļoti emocionāli, tādējādi, valodas apguves procesā svarīga loma ir pozitīvam emocionālajam fonam. Šādu emocionālo fonu rada un nodrošina īpaši radīta vide (Anspoka, 2013). Īpaši radīta vide mudina un motivē bērnus jaunu zināšanu apguvei. Tā rada bērnos vēlmi aktīvi darboties, saskatīt savus panākumus un to, kā pakāpeniski tiek sasniegti izvirzītie mērķi. Bērns mācās patstāvīgi, izprotot un izdzīvojot visu pats. Tikai šādā veidā var notikt jēgpilna personības attīstība arī valodas jomā. Valodas apguvei jābūt saistošai un interesantai. Darba autore uzskata, ka pedagogam ir jāmeklē interesantas alternatīvas un risinājumi, kādā veidā valodas apguvi padarīt jēgpilnu un pietiekamu, lai bērni spētu palielināt latviešu valodas vārdu krājumu nepieciešamajā apjomā.

Savu dzimto valodu bērni apgūst, klausoties pieaugušo runā no savas dzīves pirmajam dienām. Attiecīgi, jo bagātāka ir runas vide, jo daudzveidīgāka, skaistāka un pareizāka ir arī bērna runa. Mazākumtautību bērni pirmsskolas izglītības iestādēs bilingvālās nodarbībās un speciālās valodas nodarbībās sāk apgūt arī savu otro valodu – latviešu valodu. Saskaņā ar jaunā pirmsskolas izglītības standarta prasībām vecākajā pirmsskolas vecumā bērniem mācību viela ir jāsāk apgūt tikai latviski, tomēr daudzu bērnu valodas prasmes latviešu valodā vēl nav pietiekamas.

Darba autore darbā ar 5 – 6 gadus veciem mazākumtautību grupas bērniem ir novērojusi, ka latviešu valodas vārdu krājums ir nepietiekamā līmenī, lai bērni pilnvērtīgi spētu integrēties latviski runājošo bērnu vidū un mācīties latviski. Tas ir liels izaicinājums gan bērniem, gan pedagogiem. Latviešu valodas vārdu krājumus ir būtisks nosacījums tam, kā attīstīsies bērna valoda turpmāk.

Lai paplašinātu un nostiprinātu vārdu krājumu un rosinātu bērnus lietot vārdu savienojumus un vienkāršus teikumus latviešu valodā, veiksmīgi var izmantot didaktiskās spēles. Tās tiek plaši izmantotas, jo ir efektīvas valodas apguvē. Tās pozitīvi ietekmē bērna uztveri, paplašina vārdu krājumu, māca lietot valodu atbilstoši situācijai un vajadzībām. Māca bērniem domāt plašāk, emocionāli piesātinātāk. Ar didaktisko spēļu palīdzību rodas izpratne par valodu un tās saistību ar apkārtējām dzīves norisēm.

Balsoties uz teoriju un praksi, kvalifikācijas darba autore akcentē uzmanību uz latviešu valodas vārdu krājumu un to apguvi 5 – 6 gadus veciem mazākumtautību bērniem ar didaktisko spēļu palīdzību.

Pētījuma mērķis: Pētīt didaktisko spēļu izmantošanas iespējas 5-6 gadu vecu bērnu vārdu krājuma pilnveidošanā mazākumtautību grupā.

Pētījuma objekts: Didaktiskās spēles.

Pētījuma priekšmets: 5 – 6 gadus vecu bērnu vārdu krājums.

Pētījuma jautājums: Kādas ir didaktisko spēļu iespējas 5 – 6 gadu vecu bērnu vārdu krājuma pilnveidošanā latviešu valodā?

Pētījuma uzdevumi:

1. Analizēt teorētisko literatūru par vārdu krājuma pilnveides 5-6 gadu vecumā likumsakarībām;
2. Analizēt teorētisko un metodisko literatūru par didaktisko spēļu izmantošanas iespējām vārdu krājuma pilnveidošanā;
3. Veikt izmēģinājuma darbību 5-6 gadus vecu bērnu vārdu krājuma pilnveidošanā;
4. Apkopot pētījuma rezultātus un sniegt atbildi uz pētījuma jautājumu.

Pētīšanas metodes:

1. Teorētiskās: teorētiskā literatūras un informatīvo avotu analīze.
2. Empīriskās: pedagoģiskais novērojums, izmēģinājuma darbība, rezultātu analīze.

Pētījuma bāze: X pirmsskolas izglītības iestāde, 18 bērni (5-6 gadi)

1. VĀRDU KRĀJUMA VEIDOŠANĀS 5-6 GADU VECUMĀ

TEORĒTISKAIS PAMATOJUMS

1.1. Jēdziena “*vārda krājums*” būtība un skaidrojumus

Vārds – tā ir nozīmīgākā valodas strukturāli semantiskā vienība. Vārds tiek izmantots priekšmetu, dažādu parādību un norišu, kā arī īpašību un daudz kā cita nosaukšanai (Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012). Tādējādi vārds attiecināms gan uz valodu, gan runu. Šo iemeslu dēļ nepieciešams nošķirt valodas un runas jēdzienus.

Valodas un runas problēma ir viena no fundamentālākajām problēmām psiholoģijā un kognitīvajā lingvistikā. Zinātnieki līdz pat mūsdienām pieiet runas veidošanās problēmai un vārdu saprašanas mehānismiem atšķirīgi, tomēr ir jāuzsver, ka runas attīstība ir cieši saistīta ar tādiem psihiskajiem procesiem ka domāšana un apziņa (Корниенко, 2017).

Valoda ir zīmju sistēma, ko lieto, lai sazinātos, fiksētu informāciju, savukārt **runa** ir vēsturiski izveidojusies sazināšanās forma, kuras līdzeklis ir valoda (Skujiņa, 2000).

Psiholoģijā valoda tiek uzlūkota kā vēsturiski, kulturāli izveidota zīmju sistēma, kas kalpo kā cilvēku saskarsmes līdzeklis (verbāli loģiskā) (Breslavs, 1999, 150). Savukārt Ožegova skaidrojošā vārdnīcā valodas jēdziens skaidrots kā „vēsturiski izveidojusies fonētisko, verbālo un gramatisko līdzekļu sistēma, kas objektivizē domāšanas darbu un kas rada apstākļus apmācībai, domu apmaiņai un cilvēku savstarpējai sapratnei sabiedrībā” (Ожегов, 2000, 917.).

Turpretī runa skaidrota kā „vēsturiski izveidojusies cilvēku saziņas forma ar valodas starpniecību, domu formulēšanu un izteikšanu. Ar runas palīdzību cilvēks gūst zināšanas” (Breslavs, 1999, 124).

Daži psihologi uzskata, ka valoda un runa ir tik cieši saistīti jēdzieni, kas praktiski nav šķirami. Vienā no interpretācijām „valoda un runa ir nesaraujami saistītas un uztveramas kā vienots veselums.” (Кузин, 1986, 172). Tomēr mūsdienu psiholoģijā un pedagoģijā valodas un runas jēdzieni tiek šķirti, kam ir nozīme arī šī pētījuma darba ietvaros. Mūsdienu zinātnieku vērtējumā valoda ir sociāla, sistēmiska, potenciāla, sinhroniska. Tas nozīmē, ka valoda visiem ir vienāda, tā aptver noteiktus sistēmiskus elementus, kas potenciāli var attīstīties un mainīties, mainoties sociālai videi. Tā turpinās jaunu vārdu veidošanās process, kas nepieciešams, lai apzīmētu jaunas reālijas, kādas agrāk nav pastāvējušas, piemēram, mūsdienās ienāk arvien jaunas tehnoloģijas, kurām nepieciešams savs apzīmējums. Savukārt runa ir „individuāla, asistēmiska, reāla, diahroniska parādība” (Vīgante, 1999, 12). Tas nozīmē, ka katra cilvēka runa, lai arī tā ir balstīta uz kādas valodas vispārējiem principiem,

vienmēr ir individuāla, tās attīstība noris katrā konkrētā gadījumā individuāli, varētu pat teikt unikāli, jo runas apguvi un attīstību ietekmē neskaitāmi ārējie (cilvēka individuālās psihiskās īpatnības) un ārējie (valodas vide, runas paraugi, speciāli pedagoģiskie paņēmieni u.c.) faktori.

Protams, valoda un runa nav dažādi jēdzieni, drīzāk tās ir vienas parādības atšķirīgas puses. Visas lingvistiskās vienības ir valodas un runas vienības. Šai sakarā nopietnus pētījumus ir veicis, pētot valodas veidošanās procesus, valodas un runas kopsakarības. Viņš uzskata, ka šie jēdzieni ir jāšķir (Vigotskis, 2002).

Lai saprastu valodas, arī vārdu krājuma lomu psihiskajā telpā, nepieciešams noskaidrot, L. Vigotska (Vigotskis, 2002), kā arī Ž. Piažē (Пиаже, 1999) vērtējumā, kādas pastāv attiecības starp valodu un domāšanu, kas ļautu saprast vārdu krājuma būtību un veidošanās likumsakarības.

Domāšana un runa tiek aplūkota kā divi patstāvīgi psihiskie procesi, kuri tikai pakāpeniski sāk savienoties līdz ar bērna psihisko attīstību, kad uz viņu ārēji iedarbojas valodas zīmes, kurus bērns sākotnēji neuztver kā vārdus, kas kaut ko apzīmē. Vārds šajā posmā „izrādās nekas cits kā viena no lietām līdzās citām lietām. Vārds ir lieta, kas apvienojas ar citām lietām pēc vispārējiem lietu apvienošanās strukturāliem likumiem” (Vigotskis, 2002, 302).

Sākumā bērns uztvert lietas nosaukumu vārdu kā vienu no konkrētās lietas, priekšmeta īpašībām, tāpat kā garšu vai krāsu. Tieši balstoties uz šādu pieņēmumu Ž. Piažē uzsver, bērna „monologs” – runāšana bez vēršanās pie kāda, arī agrīna bērna „bubināšana” un „lalināšana”, kad bērns sāk ar kaut kādu skaņu salikumu apzīmēt konkrētu rotaļlietu, ir pielīdzināma priekšmetiskai darbībai, kad bērns sāk iepazīt un saprast lietu pasauli (Пиаже, 1999).

No šāda viedokļa primāri attīstās atsevišķu vārdu, jēdzienu saprašana. Vispirms bērns mācās saklausīt un dzirdēto apstrādāt, respektīvi, uztvert audiālos stimulus un uz tiem attiecīgi reaģēt. Sākumā tā ir vienkārša reakcija uz jebkādu skaņu – bērns pagriež galvu uz runātāja (vai skaņas avota) pusi. Tad bērns mācās izšķirt skaņas, sekojoši jau skaņu virknes kombinējas zilbēs un vārdos, kas ļauj atpazīt un saprast teiktos vārdus, turklāt teiktā uztvere var būt subjektīva, jo uztveršanas procesā vienmēr tiek integrēti jau uzkrātie priekšstati. Turklāt ir jāņem vērā, ka primāri katrs vārds, tā skanējums un izpratne sasaistās ar vienu konkrētu priekšmetu. Varētu teikt – vārdi ir „priekšmetiskoti”. Bērns sāk saprast, kāds skaņu virknējums (vārds) apzīmē, piemēram, viņa rotaļlietu. Kad bērns to ir sapratis, viņš tiecas arī pats sākt savu rotaļlietu apzīmēt ar noteiktu skaņu kombināciju, atdarinot dzirdēto. Par apzinātu vārdu krājuma veidošanās var sākt runāt jau ar brīdi, kad bērns sāk pastāvīgi

izmantot atsevišķu zilbi, skaņu virknējumu, lai apzīmētu ar to konkrētu priekšmetu vai cilvēku (Бондаренко, 2007).

Šos mehānismus labi aprakstījis Ļ. Vigotskis, norādot: „Runa un vārdu nozīme attīstās dabiskā ceļā un tas, kā psiholoģiski attīstījusies vārda nozīme vēsturiskā gaitā, palīdz zināmā mērā izgaismot to, kā notiek zīmju attīstība, kā bērnam dabiskā veidā veidojas pirmā zīme, balstoties uz nosacīto refleksu notiek ieskaņošanas mehānisma apguve” (Vigotskis, 2002, 51).

Tādējādi bērnu runas attīstība – vārdu krājuma rašanās, attīstība un paplašināšanās. Jo plašāks ir bērna vārdu krājums, jo labāk norit viņa valodas apguves process.

Jēdziens ”vārdu krājums “– leksika; vārdu kopums, kas raksturīgs tikai valodai kādā tās izpausmē; atsevišķa cilvēka, kādas atsevišķas sociālas grupas, var būt arī literāra darba. Tiek izšķirts aktīvais un pasīvais vārdu krājums:

Aktīvais vārdu krājums ir vārdu krājuma daļa, kuru bērns brīvi izmanto ikdienas saziņas procesā visās savas dzīves jomās. Savukārt pasīvais krājums ir tā daļa, ko bērns saprot (tai skaitā no runas konteksta), taču pats nelieto (Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012). Pasīvais vārdu krājums vienmēr ir plašāks par aktīvo, turklāt sākotnēji bērnam veidojas tieši pasīvais vārdu krājums, klausoties pieaugušajos, uzkrājot atmiņā priekšstatus par tā vai cita vārda izmantošanu saistībā ar konkrētu parādību bērna dzīvē (Бондаренко, 2007). Šo iemeslu dēļ par vienu no primārajiem pedagogiskajiem uzdevumiem jāizvirza vārdu krājuma aktivizēšana, respektīvi, „pārceļšana” no pasīvā krājuma aktīvajā (Kaņepēja, 2012).

Indivīda vārdu krājums ne tikai uz dzimto, bet arī uz jebkuru citu valodu, kuru vairāk vai mazāk pārvalda indivīds. Tas ir pielietojams arī otrajai vai svešvalodai. Attiecīgi, uz otro valodu vai svešvalodu, aktīvais vārdu krājums definīcijā sakrīt ar dzimto valodu, bet pasīvais vārdu krājums ir kādas valodas vārdu kopums, ko cilvēks saprot, bet saziņā parasti netiek lietots dzimtajā valodā, tādējādi, to nespēj lietot arī saziņā svešvalodā (Skujiņa, 2007).

Vārdu krājuma aktīvs pieaugums notiek tādā gadījumā, ja bērns pats meklē vārdus – vaicā par viņam nezināmiem priekšmetiem un to nosaukumiem. To, ka bērniem pašiem ir jāinteresējas, pašiem jāpēta un jāgūst atbildes, nevis jāuzklausā jau kāda cita viedoklis vai atbildes, savā koncepcijā runāja arī Ļ.Vigotskis (2002). Darba autore piekrīt Ļ.Vigotska teiktajam, ka tikai tāda mācīšana ir efektīva, kas apstiedz un ved attīstību sev līdzī. Pedagogam jāspēj noorganizēt bērna valodas pētījumus tā, lai bērni gūtu praktisko pieredzi un atbildes uz jautājumiem paši, nevis sniegt gatavas zināšanas.

Jaunie iemācītie un apgūtie vārdi piepilda vispirms pasīvo vārdu krājumu. Lai tie varētu pāriet uz aktīvo vārdu krājumu un būtu lietojami sarunvalodā, vārdu pielietojums ir jāizmanto praktiskās darbībās. Intereses nozīmība šajā ziņā ir ļoti svarīga, tādējādi, atgriežoties pie

padziļinātās pētīšanas. Viņš uzskata, ka tur kur ir daudz pazīstama, interese rodas pati par sevi, interesē aktivizējas domāšana un runa (Vigotskis, 2002).

Dažādiem autoriem ir dažādas domas un dažāds uzskats par to, kā efektīvāk paplašināt bērnu vārdu krājumu.

Bērns papildina savu vārdu krājumu, darbojoties un sadarbojoties ar apkārtējiem, tiem, kuriem viņš kopā pavada dienas lielāko daļu. Jo vairāk bērns tiks iekļauts sarunā, jo lielāka iespēja bērnam ir apgūt jaunus, vēl nezināmus vārdus. Pētot dažādus objektus, priekšmetus, apkārtējo vidi, vienlaicīgi stāstot par redzēto, pakāpeniski, laika gaitā bērns sāk apgūt vārdu nozīmi un sāk izprast, kā lietot vārdus, iesaistot tos dažādos teikumos un piesaistot kādai noteiktai dzīves situācijai. Izvēloties priekšmetu, objektu vai to, par ko vēlas stāstīt bērnam, ir ieteicams atrast tādas pašas pazīmes citam objektam vai priekšmetam. Šīs pazīmes ļaus salīdzināt un vairāk izprast attiecīgā vārda nozīmi (Golubina, 2007).

Bērns spēj labāk uztvert vārdus, ja viņam acu priekšā ir redzami priekšmeti, par kuriem tiek stāstīts. Ar to arī bērni atšķiras no pieaugušajiem. Bērnam priekšmets ir cieši saistīts ar vārdu, bet turpretī pieaugušajam tas tā nav (Dzintere, Stangaine, Augstkalne, 2014).

Lai paplašinātu un aktivizētu vārdu krājumu, var izmantot dažādas tautas rotaļas, bērnu spēles, rotaļnodarbības. To var paplašināt arī ārpusnodarbību laikā (Kaņepēja, 2012).

Darba autore piekrīt viedoklim par ieradumu automatizēšanas svarīgumu otrās valodas mācīšanas procesā. Automatizējot kādu runas frāzi, jācenšas iekļaut tajā dažādas situācijas. Tas jādara, līdz bērns frāzi ir apguvis un spēj lietot savā runā (Celitāne, 2007). Automatizēšana pēc darba autores domām notiek aktuālā attīstības zonā - tā ir zona, kur bērns spēj darbības veikt patstāvīgi bez pieaugušā palīdzības. Darba autore piekrīt psihologa Ļ. Vigotska (2002) teiktajam, ka tam ir liela nozīme patstāvīgai praktiskai bērnu darbībai.

Lai paplašinātu aktuālo attīstības zonu svarīgi, lai pedagoģiskais process būtu organizēts uz aktuālākās un tuvākas zonas robežas, nodrošinot pakāpenisku pāreju no iespējamā uz neiespējamo, nodrošinot pēctecību. Ja bērns darbojas tikai aktuālajā zonā, tad nav attīstības. Lai iekļūtu tuvākajā zonā, bērnam nepieciešama pieaugušā vadība (Vigotskis, 2002).

Visefektīvākais mācības process vārdu krājuma paplašināšanā notiek tajā gadījumā, ja bērns ir ieinteresēts apgūšanas procesā un jūt savus sasniegumus. Bērns neizjūt spiedienu mācību mērķa sasniegšanai. Labas sekmes valodas apguves procesā būs tādā gadījumā, ja skolotājs spēs novirzīt bērna darbības un dos bērnam kaut ko reālu, par ko runāt, kas rosinātu bērnu izteikties (Piažē, 2002).

Vairāku valodu zināšanas, dod cilvēkam plašākas iespējas kontaktēties ar apkārtējo pasauli. Īpaši svarīgi tas ir bērnam, kura dzimtā valoda atšķiras no sabiedrības vairākuma valodas (Celitāne 2007).

Apkopojot doto informāciju un teorētiku atziņas, darba autore secina:

1. Runa ir individuāla parādība, valodas izmantojums saziņas nolūkos. Runas apguves process sākas ar atsevišķu vārdu, kas apzīmē konkrētus priekšmetus, saprašanu un sekojošu lietošanu. Tādējādi runas pamatā ir vārdu krājums.
2. Vārdu krājums sastāv no divām daļām pasīvā un aktīvā. Pasīvais aptver leksiku, kuru bērns saprot, taču nelieto, vārdu saprašana var izrietēt no konteksta. Savukārt aktīvais vārdu krājums aptver to leksiku, kuru bērns aktīvi izmanto dažādās savas dzīves jomās.
3. Viens no primārajiem pedagoģiskajiem uzdevumiem ir „pārcelt” vārdus no pasīvā aktīvajā vārdu krājumā, veicinot bērna darbošanos tuvākās attīstības zonā. Liela nozīme vārdu krājuma pilnveidē ir bērna praktiskai darbībai un uzskates materiāliem.

1.2. 5 – 6 gadus vecu bērnu pedagoģiski psiholoģiskais raksturojums

Valodai un runai, no vienas puses, ir būtiska loma bērna psihiskajā attīstībā. Valoda pilda komunikatīvo funkciju, vispārinošo funkciju un regulējošo funkciju. No otras puses, runa ir viens būtiskiem psihiskajiem procesiem, kas attiecās ciešā mīļsakarībā ar domāšanu, atmiņu, uzmanību, iztēli un citiem procesiem. Turklāt katram vecumposmam ir savas psihiskās attīstības iespējas. Tas rada nepieciešamību sniegt ieskatu 5-6 gadus bērna attīstībā, galvenokārt pievēršot uzmanību tiem priekšnoteikumiem, kas nosaka bērna runas veidošanos un attīstību.

Bērnu valodas apguve sākas no dabiskas vēlmes uzturēt komunikāciju, kurā bērns tiek rosināts novērot apkārtējo pasauli. Jo vairāk bērns attīsta valodu spēlējoties, izzinot apkārtni, jo bagātāks ir viņa vārdu un formu krājums, jo plašāk, elastīgāk, daudzveidīgāk un dziļāk attīstās domāšana – vārdi rosina jaunus domāšanas modeļus, rada asociācijas (Golubina, 2007; Lieģeniece, Nazarova, 1999; Markus, 2007). Dotie apsvērumi rada nepieciešamību īsumā raksturot galvenos psihiskos procesus un to ietekmi uz runas attīstību.

Uztvere. 5-6 gadus veci bērni tiecas pēc iespējas precīzāk, secīgāk izpētīt un aprakstīt priekšmetu. Bērna uztveres un attīstības īpatnības un apstākļus, kas nepieciešami tās attīstībai, ir pētījis krievu zinātnieks Ļ.Vigotskis. Pēc viņa veiktiem eksperimentiem var konstatēt, ka uztveres attīstības procesā liela loma ir valodas lomai, turklāt „kustīgs sižets” (iespēja manipulēt ar priekšmetu, to pārvietot, skatīt izmaiņas, ne tikai vērot) paaugstina uztveres efektivitāti. Tādējādi izvirzāmi šādi efektīvas uztveres attīstības nosacījumi:

- pastāvīga, mērķtiecīga priekšmetiskā darbība;

- pastāvīgs uztveramā objekta apraksts ar runas palīdzību – bērns paskaidro, ko tieši viņš uztver, dara (Выготский, 1997).

Tas norāda uz nepieciešamību pedagoģiskajā procesā izmantot paņēmienus, kuru ietveros bērns var aktīvi darboties, izzinot un nosaucot priekšmetus un to īpašības.

Uzmanība. Pētot runas attīstību, ir saprotams, ka tā ir atkarīga arī no bērna uzmanības – cik uzmanīgi viņš var ieklausīties valodas skanējumā un to atkārtot. Ir jāņem vērā, ka, lai arī 5-6 gadu vecumā sāk veidoties tiešās, ar grību vadītās uzmanības iedīgļi („daru, jo tā vajag”), tomēr visā pirmsskolas bērnībā saglabājas netiešā uzmanība, tās apjoms un pārslēgšanās spējas ir ierobežotas. Tas nozīmē, ka bērnu piesaista aktīvas darbības vai spilgtas parādības. Ja bērnam jāklausa skolotāja stāstījums vai lasījums, tad svarīgi, lai viņš redzētu spilgtas ilustrācijas vai darbotos ar priekšmetiem, kas palīdzētu viņam apjēgt teiktā saturu un saglabāt uzmanību (Мухина, 2000).

Atmiņa. Nozīmīga ir spēja iegaumēt un reproducēt vārdus. 5 – 6 gadi notiek pāreja no netiešās atmiņas uz tīšo iegaumēšanu un reproducēšanu. Vienlaicīgi notiek īpaša veida darbību diferenciacija, kas atbilst mērķim iegaumēt, atcerēties saskaņā ar pieaugušā (vēlāk arī paša bērna) izvirzīto uzdevumu. Lai arī bērns var izvirzīt sev par mērķi iegaumēt, tomēr reproducēt un ilgstoši saglabāt valodas materiālu var tikai, pastāvīgi ar to darbojoties un izmantojot savā priekšmetiskajā un rotaļu darbībā (Мухина, 2000). Arī mūsdienu pedagogi atzīst nepieciešamību sekmēt bērna atmiņu, ne velti pirmsskolas vecumposmā atmiņa kļūst par dominējošo psihisko funkciju. Tīšo atmiņu ir iespējams uzlabot, vingrinoties. Tīšās atmiņas vingrināšana:

1. Atkārtošana;
2. Asociāciju veidošana;
3. Klasifikācija (grupē pēc noteiktām pazīmēm);
4. Grupēšanas pazīmju meklēšana (pēc lieluma, pēc krāsām) (Каņепēja, 2012)

Šie vingrinājumi bērniem saistošā veidā ir iekļaujami didaktiskās spēlēs, kas pamato to izmantošanas efektivitāti.

Domāšana. Pirmsskolas vecumā veidojas bērna domāšanas attīstības pamati: sākumā tiek risināti uzdevumi, nosakot sakarus un attiecsmes starp priekšmetiem un parādībām ar ārēji orientētu darbību palīdzību, vēlāk bērni pāriet pie risināšanas prātā, izmantojot elementāras domāšanas darbības, paraugus. Līdz ar zinātkāres, izziņas procesu attīstību, bērni arvien plašāk izmanto domāšanas operācijas apkārtējās pasaules iepazīšanai, izejot ārpus to uzdevumu robežām, ko izvirza personīgā praktiskā darbība. Bērns sāk izvirzīt izziņas uzdevumus un meklē izskaidrojumus novērotajām parādībām. No vienkāršāko, virspusējo saikņu un attieksmju noskaidrošanas, bērni pakāpeniski pāriet pie sarežģītāku, slēptu

likumsakarību izpētes. Viens no šāda veida sarežģītākajiem uzdevumiem – noteikt cēloņsakarības (Мухина, 2000).

5-6 gadu vecumā attīstās vairāki domāšanas veidi, „notiek pāreja no uzskatāmi konkrētās domāšanas (izprot tikai to, ko redz, aptausta, kas ir bijis pieredzē) uz tēlaino”. Uzskatāmi konkrētā jeb uzskatāmi darbīgā domāšana dominē līdz aptuveni 5 gadu vecumam: bērns uztver, iegaumē un izprot labāk to informāciju, kuru viņš iegūst caur sajūtām - redz, dzird, pagaršo, aptausta, viņš vēl nespēj abstrahēt un vispārināt (Svence, 1999, 69).

Pirmsskolas vecumā vēl nav attīstīts pietiekams domāšanas vispārināšanas līmenis. Šī vecumposma beigās sāk veikt vispārinājumus, tomēr tie bieži vien ir neprecīzi (Markus, 2007).

5-6 gadu vecumā sāk attīstīties jauna uzskatāmi tēlainās domāšanas forma – uzskatāmi shematiskā domāšana, kas paver bērnam iespēju atspoguļot būtiskus sakarus un atkarības starp ārējās pasaules priekšmetiem. Par šī bērna garīgās attīstības līmeņa sasniegumu atspoguļojumu uzvedībā kalpo bērnu zīmējumu shematisms, bērna prasme izmantot shematiskus attēlus noteiktu uzdevumu risināšanā, piemēram, bērns iemācās lasīt karti (orientēties apkārtnē pēc kartes, kurā izmantoti nosacīti apzīmējumi) (Мухина, 2000). Šī interese par shematiskiem apzīmējumiem un to savstarpējām saiknēm ir plaši izmantojama didaktiskās spēlēs, piemēram, loto – atrast loģiski saistītus pārus, balstoties uz savām zināšanām, piemēram, bite un medus.

Iztēle. Bērna iztēle attīstās pakāpeniski, bērnam iegūstot noteiktu dzīves pieredzi. Visi tēli bērna iztēlē, lai arī cik tie nešķīstu dīvaini, ir balstīti uz tiem priekšstatiem un iespaidiem, kurus viņš guvis savā reālajā dzīvē. Pirmā iztēles un īstenības saiknes forma balstīta uz apstākli, ka jebkuri iztēles radītie tēli vienmēr veidojas no elementiem, ar kuriem cilvēks saskāries savā iepriekšējā pieredzē (Выготский, 1997).

5-6 gadus vecu bērnu iztēles attīstība ir saistīta ar zīmju funkcijas veidošanos agrīnās bērnības beigās. Viena zīmju funkcijas attīstības līnija sekmē priekšmetu aizvietošanu ar iztēlojamiem, valodas, matemātisko un citu zīmju izmantošanu, domāšanas loģisko formu apguvi. Otra līnija noved pie iespēju papildināt un aizvietot reālās vietas, situācijas, notikumus ar iztēlojamiem, veidot no uzkrātajiem priekšstatiem jaunus tēlus (Мухина, 2000).

Iztēle ir viens no būtiskākajiem priekšnoteikumiem valodas jaunradei. Tieši 5-6 gadu vecumā bērns intensīvi rada jaunvārdus, ar kuriem apzīmēt jaunās reālijas, visbiežāk vadoties pēc apgūtām vārdu veidošanas analogijām – saskāries ar diviem vārdiem, kurus darina ar vienu izskaņu, viņš pēc analogijas sāk veidot jaunus vārdus pēc vajadzības (Эльконин, 2007).

Runas attīstības gaitā pārveidojas un pilnveidojas visas psihiskās funkcijas. Ar runas starpniecību uztvere iegūst vispārinošu raksturu, attīstās atmiņa, realizējas domāšanas operācijas:

1. Analīze, sintēze, salīdzināšana. Minētais process likumsakarīgi rit augšupejošs, jo vārds, ietērpts noteiktā skaņu kompleksā, kļūst par jēdziena nesēju;
2. Katra vārda nozīme vienlaicīgi ietver sevī priekšmeta vispārīgās un atšķirīgās pazīmes;
3. Sinhroni norit leksisko un gramatisko iemaņu apguve (Vīgante, 1999; Пиаже, 1999).

Piecu gadu vecumā dzimtās valodas apguves tempi, kas raksturīgi 3-4 gadus veciem bērniem, palēninās. Bērnu runas aktivitāte pakāpeniski samazinās salīdzinājumā ar iepriekšējiem periodiem gandrīz 2-3 reizes. Daži zinātnieki, piemēram, Ž.Piažē, tā izskaidrojumu saskata apstākļi, ka ārējā, egocentriskā runa pāriet iekšējā, respektīvi, samazinās runas apjoms, ko bērns izrunā rotaļu darbības procesā ne pie viena nevēršoties (Пиаже, 1999). Ļ. Vigotska vērtējumā tas saistāms ar apstākli, ka domāšanas un runas attīstības līnijas sāk pakāpeniski savienoties un bērnam nav vairs nepieciešamības „domāt skaļi”, lai izpildītu kādu darbību (Vigotskis, 2002).

5-6 gadu vecumā vairums bērnu parasti jau spēj pareizi izrunāt visas dzimtās valodas skaņas, viņiem ir pietiekami labi attīstīta fonemātiskā dzirde, kas ļauj īstenot pedagogisko darbu, gatavojot bērnus lasīt un rakstītprasmes apguvei – bērni spēj nosaukt esošās skaņas vārdā, sadalīt vārdus zilbēs. Ir pietiekami jūtīgi pret savu runu – apzinās, ja kādas skaņas izrunā nepareizi (Максаков, Тумакова, 2005).

Jūtīgums pret valodu nosaka arī runas gramatisko formu apguvi – vairums bērnu prot teicami saskaņot vārdus dzimtē, skaitlī, locījumā, vadoties pēc analogijas. Bērns ir ļoti jūtīgs pret gramatiku, kas kļūst par pamatu ne tikai vārdu locīšanai teikumos, bet arī jaunu vārdu darināšanai (Эльконин, 2007).

Psihologi to skaidro ar to, ka vecākajā pirmskolas vecumā veidojas jauna runas funkcija – intelektuālā, respektīvi, noris praktisko darbību regulācija (runa tiek izmantota “savām vajadzībām”). Runas aktivitātes samazināšanās noris reizē ar paskaidrojošajiem gadījumiem, tā kļūst sarežģītāka gan gramatiskā ziņā, gan no leksikas izmantošanas viedokļa gandrīz divas reizes. Palielinās īso lūgumu un rīkojumu skaits (“Atdod!”, “Noliec” u.tml.), ko bērns biežāk izsaka mijiedarbībā ar vienaudžiem (Мухина, 2000).

Samērā augsts ir *leksikas attīstības līmenis*. Notiek ne tikai kvantitatīvs vārdu krājuma pieaugums, bet noris arī kvalitatīvā attīstība. Īpaši strauji palielinās lietvārdu, darbības vārdu skaits, nedaudz mazāk īpašības un apstākļu vārdu izmantojums (Алексеева, Яшина, 1997).

Turklāt tieši kvalitatīvās īpašības nosaka galvenās 5 gadus veca bērna runas atšķirības no jaunākiem.

Pedagoģes K. Smita un L. Strika ir izdalījušas 5-6 gadus vecu bērnu runas attīstības galvenos rādītājus (sk. 1.2.1.tabulu).

1.2.1. tabula

5-6 gadus vecu bērnu runas attīstības rādītāji (Smita, Strika, 1998, 281-284.lpp.)

Vecums	Receptīvā runa	Ekspresīvā runa
5 gadi	<ul style="list-style-type: none"> Saprot 2500-2800 vārdu Izpilda sarežģītākus trīsdaļīgus norādījumus Pazīst atskaņas Pazīst pamatkrāsas Saprot jēdzienus ‘smags – viegls’, ‘skaļš – kluss’, vienāds – nevienāds’, ‘garš – īss’ 	<ul style="list-style-type: none"> Nosauc vairākas krāsas Atbild uz jautājumiem ‘kad’, ‘cik bieži’, ‘cik ilgi’ Uzdod jautājumus par vārdu nozīmi Pareizi izstāsta garu stāstu Var nosaukt pirmo, vidējo un pēdējo objektu virknē Lieto darbības vārdu nākotnes formu Saskaņo īpašības vārdus ar lietvārdiem Atvasina lietvārdus, īpašības vārdus ar izskaņām
6 gadi	<ul style="list-style-type: none"> Saprot 13 000 vārdu Saprot pretstatus ‘ātri – lēni’, ‘vienāds – atšķirīgs’, vakar – šodien’, ‘vairāk – mazāk’, ‘daudz – maz’, ‘pirms – pēc’ Saprot skaitļa jēdzienu Parāda pusi, veselo, labo un kreiso pusi Sakārto objektus pēc to formas vai krāsas 	<ul style="list-style-type: none"> Var atbildēt uz jautājumu „kas būtu, ja...” Nosauc visus alfabēta burtus Izsaka spriedumus par vārdu nozīmi, iespējamo radniecisku izcelsmi pēc līdzības Raksturo objektu līdzīgās un atšķirīgās īpašības Raksturo novietojumu vai virzību ‘caur’, ‘projām’, ‘pretī’, ‘pāri’ Nosauc objektu stāvokli: ‘pirmais’, ‘otrais’, ‘trešais’ Secīgi nosauc nedēļas dienas Sāk lietot apstākļa vārdus, kas apzīmē darbības veidu Skaidri izrunā [f], [r]

Kā uzskatāmi redzams 1.2.1.tabulā, bērnu runas attīstība ir pietiekami augstā līmenī, turklāt runas attīstība ir saistāma ar priekšstatu par apkārtējo pasauli uzkrāšanos.

5-6 gadu vecumā bērni ir ļoti zinātkāri. Viņi izrāda aktīvu interesi par apkārtējo runu. Šajā vecumā bērns var atkārtot, iegaumēt pēc pieaugušā teikumu, kas sastāv no pieciem – sešiem vārdiem. Bērns sāk izmantot arī tēlainos izteiksmes līdzekļus (“mati kā no zelta”, deguns kā gurķītis” u.tml.), viņš spēj saprast jaunā vārda nozīmi, kas izriet no konteksta vai

konkrētās izteiktās frāzes. Bērnu interesē viss, viņš daudz jautā. Pateicoties tam, runa kļūst daudzveidīgāka, bagātīgāka satura ziņā. Aktīvais vārdu krājums, sasniedzot 6 gadu vecumu, sastāda ap 2500-3000 vārdu (Мухина, 2000).

5-6 gadu vecam bērnam attīstās gramatiskās iemaņas. Bērni apgūst vārda un frāzes uzbūves likumsakarības. Bērni paši cenšas veidot vārdus un teikumus saskaņā ar jaunatklātajām gramatikas likumsakarībām. Pieaug bērnu vārdu krājums, tomēr tas būtiski atšķiras dažādiem bērniem. Vārdu krājumu ietekmē dzīves apstākļi un saskarsmes pieredze ar vecākiem. Bērni apgūst gramatiskās konstrukcijas, bērna dialogi kļūst sarežģītāki un saturīgāki (Эльконин, 2007).

Sociāli emocionālā attīstība. Runa ir cieši saistīta ar bērna sociāli emocionālo sfēru. M. Ļisinas vērtējumā runa attīstās tieši saskarsmes ietekmē. Ja agrīnajā vecumā un jaunākajā pirmsskolas vecumā nozīmīgākā ir saskarsme ar pieaugušajiem, tad pēc 5 gadu vecuma arvien svarīgāku lomu ieņem saskarsme ar vienaudzi, kas ietekmē arī bērna runas veidošanos (Лисина, 2009).

Par vadošo rotaļas formu kļūst lomu rotaļa, kas saistāms ar bērna vēlmi demonstrēt savu patstāvību un spēju „izpildīt pieaugušo darbu”. Šo vecumposmu D. Elkoņins raksturo ar to, ka sižetiskā lomu rotaļa kura virzīta uz saskarsmes formu izzināšanu, galvenokārt attīstās vajadzību un motīvu sfērā, vadošās darbības jaunveidojumi ir iekšējā regulācija (Эльконин, 2007).

Vecākajā pirmsskolas vecumā mainās attiecības ar vienaudžiem. Bērnam veidojas pašregulācijas spējas, pakāpeniski izzūd egocentrisms, veidojas empātijas jeb līdzjūtības jūtas (Liegēniece, 1999).

Bērniem vecumā ap 5-6 gadiem sāk veidoties kritiskā attieksme pret sevi. Bērns mācās saistīt savu darbības procesu un tās rezultātu ar sevi, savām personīgajām īpašībām un darbības motīviem. Šajā vecumā bērnu attieksme pret sevi kļūst par normu viņu tālākajā dzīvē. Būtiski, lai tā attieksme bērnam būtu pozitīva. Tādēļ bērnam ir liela nepieciešamība pēc viņa darbības pozitīva vērtējuma, kas veido motivāciju un stimulē vēlmi darboties. Bērnam šajā vecumā ir jāpiedāvā pēc iespējas plašākas dažāda veida darbošanās iespējas, jo tas ir bērna attīstību noteicošs faktors (Golubina, 2007).

Vārdu krājums ir atkarīgs no bērna kognitīvās attīstības līmeņa. Ir ļoti sarežģītas attiecības starp domāšanu un valodu, vārdu tēlu un tēla jēdzienu – vispārinošu vārdu.

Šīs vecuma grupas bērniem patīk atbildība un panākumi realitātē. Viņu emocijas varētu likties ne tik nobriedušas, kā viņu pieaugošās kognitīvās un valodas prasmes Pirmsskolas vecumposmā motīvi iegūst dažādu spēku, tāpēc bērns ir spējīgs apspiest noteiktas vēlēšanās,

bet noteiktām vēlmēm pakļaujas. Bērns mācās samērot „es gribu” ar „es varu” (Svence, 1999).

Bērni labāk saprot to, ko redz, nevis to, ko dzird. Bērna attīstība kopumā nosaka viņa gatavību skolai. Tā ir psihisko procesu un personisko īpašību attīstība. Te tiek ietvertas tādas īpašības kā prasme sadarboties, iekļauties kopējā darbībā, uztvert otru, vēlme mācīties, prasme darbu pabeigt, to novērtēt utt. (Kaņepēja, 2012).

Apkopojot doto informāciju un teorētisku atziņas, darba autore secina:

1. Runas attiecība ir cieši saistīta ar psihisko procesu attīstību – domāšanu, iztēli, atmiņu, uztveri un uzmanību. Bērna uztvere ir precīzāka priekšmetiskās darbības procesā, kas pamato nepieciešamību vārdu krājuma veidošanā izmantot didaktiskās spēles.
2. Domāšanas attīstībā notiek pāreja no uzskatāmi konkrētās domāšanas (izprot tikai to, ko redz, aptausta, kas ir bijis pieredzē) uz tēlaino, kas paver iespējas vispārināt, veidot jaunus vārdus pēc analogijas.
3. 5-6 gadu vecumā bērns ir apguvis dzimtās valodas pamatus, vārdu krājums sasniedz 2500-3000, kas ir pietiekams, lai brīvi sazinātos par zināmām tēmām. Liela nozīme vārdu krājuma uzkrāšanā ir pieredzei, saskarsmei ar pieaugušajiem un vienaudžiem, kā arī iespējai praktiski vingrināties.

1.3. 5 – 6 gadus vecu bērnu vārdu krājuma pilnveides īpatnības otrās valodas apguves procesā

Runas apguve ne tikai dzimtajā, bet arī valsts (otrajā) valodā sniedz bērnam iespēju pilnvērtīgāk uztvert apkārt notiekošo, „sekmē prasmi precīzāk novērot un verbāli raksturot darbību, lietu un parādību būtību” (Tauriņa 2016, 56).

Šī pētījuma kontekstā nepieciešams norādīt, ka vārdu krājuma veidošanās process bilingvālisma apstākļos ir atkarīgs no daudziem faktoriem, kas var atšķirties no dzimto valodu ietekmējošajiem faktoriem. Otrās valodas apguvi var ietekmēt pedagoga darba metodes un stils, pieaugušo attieksme pret valodu, bērna motivācija, viņa individuālās spējas un intelekts. Par vienu no svarīgākajiem faktoriem pētījumos tiek minēta sociālā vide, kur tiek apgūta valoda (Tomme-Jukēviča, Vulāne, 2016). Ņemot vērā to, ka daudzi bērni lielāko dienas daļu pavada pirmsskolas iestādē, no skolotāja kļūst atkarīgi faktori, kas ietekmē vārdu krājuma veidošanos mazākumtautību grupā.

Vārdu krājums otrās valodā bērniem uzkrājas pēc tiem pašiem principiem kā dzimtajā valodā. Ir jānorāda, ka saskaņā ar Ministru kabineta 2018.gada 21. novembra noteikumiem Nr. 716 „Noteikumi par valsts pirmsskolas izglītības vadlīnijām” mazākumtautību grupās bērniem no 5 gadu vecuma rotaļnodarbībā galvenais saziņas līdzeklis ir latviešu valoda, izņemot mērķtiecīgi organizētas aktivitātes mazākumtautību valodas un etniskās kultūras apguvei. Turklāt tiek uzsvērts, ka pirmsskolas pedagoģiskajam procesam ir jābūt bērncentrētam. Tas nozīmē, ka skolotājs, plānojot pedagoģisko procesu, balstās uz savas grupas bērnu vajadzībām un viņu individuālās attīstības īpatnībām, nodrošinot bērnam iespēju vispusīgi sagatavoties pamatzglītības ieguvei (MK noteikumi Nr. 716, 2018).

Plānotie sasniedzamie rezultāti bērnam latviešu valodas apguves programmā ir sagrupēti trīs satura vienībās: saziņas kontekstā, valodas struktūrā un tekstveidē, kas saistītas ar atbilstošām lielajām idejām standartā:

- Saziņa kontekstā – mutvārdu saziņā bērns sarunājas par dažādiem tematiem, izvēloties piemērotu vārdu krājumu.
- Valodas struktūra – pirmsskolā bērns sāk veidot izpratni par valodu un tās izbūvi, darbojoties ar skaņām, burtiem, vārdiem teikumiem.
- Tekstveidē – bērns pakāpeniski mācās ne tikai saklausīt tekstu, bet arī atbildēt uz jautājumiem par to, izteikt savas domas par dzirdēto, izdomāt teksta turpinājumu (Pirmsskolas mācību programma, 2019)

Sasniedzamais rezultāts valsts valodā mazākumtautību izglītības programmās:

- Bērns atbild uz jautājumiem par redzēto un dzirdēto;

- Jautā, lai iegūtu informāciju;
- Iesaistās sarunā par tematiem, kuri saistīti ar ikdienu un mācību procesu;
- Izsaka savas vajadzības;
- Mācās pareizi izrunāt skaņas;
- Pazīst iespiestos burtus;
- Lasa un saprot īsus, ikdienas situācijās un mācību procesā biežāk lietojamus vārdus (Pirmsskolas mācību programma, 2019).

Bērniem jābūt izteikti savu viedokli par redzēto un dzirdēto, saklausīt un pareizi izrunāt skaņas, bet skolotājam jāplāno kā paplašināt bērnu vārdu krājumu. Lai bērniem varētu sekmēt vārdu krājumu, ārkārtīgi svarīgi ir raksturīgie kritēriji, pamatojoties uz vecumposmu, vecumposma iezīmēm un īpatnībām. Svarīgi ir arī normatīvie dokumenti.

Atkarībā no bērna individuālās runas attīstības līmeņa un vecuma, kad bērns sāk apmeklēt pirmsskolas izglītības iestādi, izvirzāmi atšķirīgi uzdevumi vārdu krājuma paplašināšanā. Autore, izdalot vārdu krājuma attīstības likumsakarības, par pamatu izmanto N.Geidža un D.Berlinera piedāvātos valodas attīstības posmus (Geidžs, Berliners, 1999):

1. Viena vārda posms. Bērns mācās saprast un nosaukt atsevišķus priekšmetus. Piemēram, darbojoties ar priekšmetiskām kartītēm, atrod un parāda prasīto priekšmetu. 5 gadu vecumā bērnam jau ir jāprot nosaukt vārdus, kas aptver sadzīviskas tēmas.

Darbs šajā posmā ir vērsts uz to, lai rosinātu bērnus uzmanīgi klausīties, atpazīt vārdus, parādīt nosauktos objektus, sākt izrunāt vārdus pēc skolotāja (Максаков, Тумакова, 2005).

2. Divu vārdu posms. Dzimtajā valodā šī stadija attiecināma uz 18 – 24 mēnešu vecumu. Bērns sāk apvienot divus vārdus (lietvārdu un darbības vai īpašības vārdu). Bērns latviešu valodā sāk izmantot vārdu savienojumus (piemēram, darbības vārds un īpašības vārds), mācoties saskaņot dzimtē, skaitlī, locījuma). Bērns var izveidot vienkāršu nepaplašinātu, gramatiski pareizu teikumu.

Šajā posmā skolotājam ir jāorientējas uz vārdu savienojumu pareizu veidošanu. Bērnam ir aktīvi jābūt pareizi nosaukt vārdu savienojumu, apgūstot izpratni par gramatiskajām struktūrām (Алексеева, Яшина, 1997).

3. Vairāku vārdu posms un metalingvistiskā apzināšanās. Bērna valoda progresē, aktīvajā vārdu krājumā sāk pakāpeniski ienākt visu vārdšķiru vārdi. Dzimtajā valodā šis posms parasti sākas pēc 3 gadu vecumu. Otrajā valodā šis posms attiecināms tieši uz vecāko pirmsskolas vecumu. Lai arī sākotnēji bērna runā ir iespējamās daudzas gramatiskas un semantiskas kļūdas, tomēr bērns, ja tiek nodrošināta tam labvēlīga vide un vingrinājumi, ļoti strauji progresē. Tādējādi šajā posmā galvenais uzdevums ir bagātināt un paplašināt bērna vārdu krājumu, akcentu liekot uz visu vārdšķiru vārdu iekļaušanu runā.

Šajā posmā jau var runāt par bērnu saistītās runas attīstīšanu, kas ir visas pirmsskolas mērķis, turklāt primārais uzsvars liekams uz komunikatīvo funkciju – veidot vienkāršus teikumus rotaļu situācijās atbilstoši tēmai (Dzintare, Stangaine, Augskalne, 2014).

Šī pētījuma kontekstā aktuālākie ir pirmie divi posmi.

Viens no svarīgākajam šajā posmā kritērijiem ir lietvārdu un īpašības vārdu saskaņošana dzimtē un skaitlī saskaņošana ar īpašību, papildinot vārdu savienojumu arī ar darbības vārdiem, tādejādi bērns mācās ne tikai nosaukt priekšmetus, īpašības un darbības, bet arī sākt lietot vārdus saziņai. Nosakot kritērijus, var izmantot V. Kalniņas un Dz. Skrubes atziņas par vārdu krājuma veidošanu, precizēšanu un aktivizēšanu. (sk. 1.3.1.att).

1.3.1.attēls. **Vārdu krājuma veidošanas vingrinājumu sistēma** (Kalniņa, Skrube, 1983)

Vārdu krājuma attīstīšanai skolotājs izvēlas atbilstoši tēmai vārdu krājuma minimumu, kas ir jāapgūst. Lai bērni apgūtu mācītos vārdus, aptvertu to nozīmi, vārdi vairākas reizes

jāatkārto gan vienas nodarbības laikā, gan sarunās un vingrinājumos ārpus nodarbībām. Šo apguves procesu var aplūkot shematiski, kas vienlaikus ļauj noteikt kritērijus (sk.1.3.1.att.).

Balstoties uz teorētiskajām atziņām, darba autore savam turpmākajam empīriskajam pētījumam izvirza šādus kritērijus 5 līdz 6 gadus vecu bērnu vārdu krājuma izvērtēšanai:

- Lietvārdu un īpašības vārda saskaņošana dzimtē un skaitlī;
- Priekšmetu nosaukšana, pasakot vispārinošo vārdu;
- Darbību nosaukšana tagadnē, lietojot 1.-3.personā;
- Antonīmu nosaukšana;
- Prievārdu lietošana.

Apkopojot doto informāciju un teorētisku atziņas, darba autore secina:

1. Vārdu krājuma pilnveide otrajā valodā notiek pēc tiem pašiem principiem, kā dzimtajā valodā, izejot 3 secīgus posmus: viena vārda lietošanas posms (nosauc), divi vārdu posms (veido vārdu savienojumus) un teikumu posms.
2. Vērtējot bērnu vārdu krājumu, svarīgi ir analizēt tēmu ietvaros prasmi lietot lietvārdus, darbības vārdus un īpašības vārdus, tos gramatiski pareizi saskaņot vienkāršos teikumos.

2. DIDAKTISKO SPĒĻU IZMANTOŠANAS IESPĒJAS VĀRDU KRĀJUMA PILNVEIDEI MAZĀKUMTAUTĪBU GRUPĀ

2.1. Didaktisko spēļu būtība un vispārīgs raksturojums

Pirmsskolas bērnu vadošais darbības veids ir rotaļa (Dzintare, Stangaine, 2005; Выготский, 1997; Эльконин, 2007). Tas nosaka, ka veiksmīgs pirmsskolas pedagoģiskais process balstās uz rotaļām un spēlēm.

Rotaļas nozīme bērna personības attīstībā ir milzīga. Nav nejauši, ka Ļ. Vigotskis rotaļu nosauca par “bērna attīstības devīto vilni” (Выготский, 1997).

Rotaļa pedagoģijā skaidrojama kā „svarīga mācīšanās darbība bērniem pirmsskolas un jaunākajā skolas vecumā, bērnības būtiska sastāvdaļa, bērna attīstības un audzināšanas pamatveids. Ar rotaļām bērni vispusīgi izkopj un pilnveido savus fiziskos un garīgos dotumus un dotības. Tā ir viena no netiešo pedagoģisko prasību izpaušmes formām” (Skujiņa, 2000, 150).

5 – 6 gadu vecuma bērnu rotaļas atspoguļo bērnu psiholoģiskās īpatnības. Šī vecuma bērniem ir ļoti spilgta apkārtējās dzīves uztvere, priekšmeti, kurus viņi izmanto savās rotaļās, pielāgojot dažādiem darbības veidiem. Rotaļa izraisa domāšanas procesa aktivitāti, rosina tos noskaidrot, izzināt un apjēgt priekšmetu nozīmi. Vecākā pirmsskolas vecuma bērni attēlo pieaugušo darbības un savstarpējās attiecības. Rotaļas procesā parādās komunikatīvā aktivitāte – vēlēšanās apmainīties zināšanās ar vienaudžiem, kopīgi darboties vienam ar otru. Rotaļas nodrošina bērnu attīstību kopveselumā (Dzintare, Stangaine, 2005).

Didaktiskās spēles atšķirībā no tradicionālajam mācību metodēm, kuras skolotāja skaidro un māca ir tā, ka attīstības uzdevumi bērnam tiek izvirzīti netieši. Bērni gūst zināšanas spēlējoties, izpilda spēles noteikumus, nezinot mācību mērķi. Mācīšanās spēlē notiek it kā nejauši. Didaktiskā spēlē vienlaicīgi īstenojas divas īpašības: mācību - izzinoša un rotaļīga – aizraujoša. Didaktiskā spēle palīdz bērnam vieglāk uztver zināšanas, veidot sapratni par apkārtējo pasauli (Anspoka, 2013).

Didaktiskā spēle ir pieaugušā veidotu spēļu mērķtiecīga izmantošana mācību procesā, slēpti ietverot mācību satura apguves uzdevumus, kā arī sasniegto rezultātu pārbaudes elementus (Skujiņa, 2000, 37).

I.Kāpsta savā disertācijas darbā izdala virkni didaktisko spēļu funkcijas, kas pamato to nozīmīgumu pirmsskolas pedagoģiskajā procesā:

1. Spēle veicina bērnu izziņas spēju attīstību.
2. Spēle stimulē bērnu darbības radošos procesus.

3. Spēle veicina spriedzes noņemšanu, palīdz atbrīvoties no noguruma.
4. Spēle rada mācību darbībai labvēlīgu, patīkamu atmosfēru, atbrīvotību, atdzīvina mācību darbību.
5. Spēle veicina mācību intereses attīstību. (Kāposta, 1993, 47).

Tāpat izdalāma virkne didaktiskās spēles funkciju, kam ir nozīme arī šajā pētījumā:

1. Motivējošā funkcija. Spēle atbilst bērna interesēm un aktivizē viņu, rosina darboties.
2. Mācību funkcija. Didaktiskā spēle vienmēr ir pieaugušā speciāli radīta ar noteiktu mērķi, lai bērni, spēlējot šo spēli, apgūtu kādu konkrētu mācību vielu vai kādas prasmes, šī pētījuma ietvaros – paplašinātu un aktivizētu vārdu krājumu latviešu valodā.
3. Audzinošā funkcija. Didaktiskā spēle attīsta bērnos gribu, atbildību, savstarpējo palīdzību un citas nozīmīgas īpašības;
4. Orientējošā funkcija. Bērni, pieņemot spēles noteikumus, mācās orientēties situācijā, pieņemt lēmumus, izdarīt izvēles.
5. Kompensējošā funkcija. Spēle dod iespēju bērnam paplašināt savas darbības loku, parādīt savas spējas. Īpaši tas ir svarīgi otrās valodas apgūvē – ja bērnam ikdienas dzīvē nav iespēju izmantot latviešu valodu, tad spēļu procesā viņam tiek dota šāda iespēja (Kāposta, 1993; Dzintere, Stangaine, 2005).

Pēc saviem veidiem didaktiskās spēles ir ļoti daudzveidīgas. A. Bondarenko didaktiskās spēles iedala trīs plašās grupās

1. Rotaļas un spēles ar priekšmetiem;
2. Iespētās galda spēles;
3. Vārdiskās spēles (Бондаренко, 1991).

Visas minētās grupas ir izmantojamas vārdu krājuma paplašināšanai.

Didaktiskās spēles ar priekšmetiem var izmantot šādiem mērķiem:

- Priekšmetu nosaukšana, raksturojums (lietvārdi, īpašības vārdi);
- Salīdzināt un izvēlēties priekšmetus pēc vienādām, līdzīgām vai atšķirīgām pazīmēm;
- Klasificēt un izkārtot priekšmetus, attēlus, paskaidrot savu darbību;
- Prast savu darbību komentēt (Бондаренко, 1991; Максаков & Тумакова, 2005).

Vārdu krājuma veidošanā plaši izmantojamas **iespiētās (galda) didaktiskās spēles**.

Tās ir virzītas uz priekšstatu par apkārtējo pasauli nostiprināšanos, zināšanu sistematizāciju. Tās attīsta domāšanas procesus un operācijas (analīzi, sintēzi, vispārināšanu un klasifikāciju).

Galda spēles vienlaicīgi var iedalīt vairākās apakškategoriās:

- Pāru kartītes – ir jāpiemeklē attēli pēc jēdzieniskajām saiknēm;
- Loto – attēliem uz lielās kartes tiem piemeklēti nozīmes ziņā līdzīgi attēli; parasti uz lielās kartes ir nosaucams vispārinošais vārds un mazās kartītes ar attiecīgajā grupā ietilpstošajiem vārdiem, piemēram, mājdzīvnieki – kaķis, suns, govs, aita u.tt.;
- Domino – Pāru kartīšu princips tiek realizēts, piemeklējot atbilstošus attēlus noteiktā secībā. Šādās spēlēs labi attīstās atmiņa, domāšana u.c. psihiskie procesi (Бондаренко, 1991; Васильева, Гербова, Комарова, 2005).

Vārdu krājuma veidošanai var izmantot arī izplatītās galda spēles ar metamo kauliņu, piemēram, spēli „Cirks”. Skolotājs, var pievērst bērnu uzmanību spēles objektiem, rosinot nosaukt:

- 1) lietvārdus – dzīvnieki, noteikti objekti (suns, kaķis, cūka, baloži, lauva utt.);
- 2) darbības vārdus (iet, kāpt, lidot, vingrot, lekt u.c.);
- 3) apstākļa vārdus (uz priekšu, uz leju, uz augšu, pa kreisi, pa labi u.tt.);
- 4) īpašības vārdus (*melns* kaķis, *balta* zoss, *garas* trepes u.tt.);
- 5) skaitļa vārdi (6 robežās, skaitot gājienus atbilstoši izmestā kauliņa norādītajam daudzumam).

Šādu spēļu daudzveidība ir ļoti plaša, attiecīgas tēmas ietvaros, tās var izgatavot arī skolotājs patstāvīgi, izdalot ļoti daudzveidīgus uzdevumus – nosauc vārdu ar skaņu, uz kuras aptājies kauliņš, izveidot vārfdzīvnieku savienojumu, lietvārdam pievienot īpašības vārdu u.tt.

Par palīgmateriālu runas attīstības veicināšanai var izmantot arī sagrieztos attēlus. Piemēram, puzzles daļas bērnam tiek piedāvāts izvēlēties, atminot mīklas. Šādas puzzles var sagatavot skolotājs. Teiksim sagriež dzīvnieku attēlu aptuveni 6 daļās, atsevišķi analizē konkrētu elementu. Bērnam tiek piedāvātas divas aploksnes ar jēdzieniem „īss – garš” (Zaķim ir īsas vai garas ausis?”), „lēkāt – peldēt” (Zaķim patīk lēkāt vai peldēt?) u.tt. Bērns izvēloties pareizo aploksni iegūst vienu puzzles gabaliņu (ja izvēlas nepareizi – izvelk tukšu aploksni). Atbildot pareizi uz visiem jautājumiem, bērns saliek puzzle. (Алексеева, Яшина, 1997). Cits variants – attēls ir sadalīts tā, ka bērnam ir jānosauc objekta daļas, piemēram, zaķa galva, ausis, kājas, aste, rumpis u.tml.

Vārdiskās didaktiskās spēles. Vārdu spēles un rotaļas attīsta uzmanību, domāšanu, saistīto runu. A. Bondarenko iedala verbālās rotaļas 4 grupās (Бондаренко, 1991):

- 1) spēles, kuras attīsta prasmi izdalīt galvenās, raksturīgākās priekšmetu īpašības un parādības, salīdzināt un pretstatīt tos. Tās tiek organizētas kā spēles - mīklas („Atmini”, „Kur atrodas ...?”, „Jā – nē”, „Līdzīgs – nav līdzīgs” u.c.).
- 2) spēles, kuras attīsta prasmi grupēt vispārināt priekšmetus pēc noteiktām pazīmēm („Nosauc trīs priekšmetus”, „Kam kas vajadzīgs?”).
- 3) spēles, kuras attīsta prasmi atšķirt reālās parādības no nereālām, saskatīt pretējas nozīmes („Izdomā pretējo”).
- 4) Spēles, kuras veido prasmi sevi kontrolēt, uzmanību, izpratni („Atbalss” u.c.).

Didaktisko spēļu formā var bērniem piedāvāt leksiskos vingrinājumus, piemēram:

- Apzīmējumu piemeklēšana priekšmetam (Kādas mēdz būt mājas?)
- Priekšmeta pazīšana pēc to īpašībām (apraksta) – bērnam tiek uzdotas mīklas, piemēram: pūš, putekļus saceļ, lapas norauj, buru piepūš u.tml.
- Darbību piemeklēšana priekšmetam (Kas peld? Kas lido?)
- Apstākļu noteikšana – Kā var mācīties? – labi, ilgi, slinki u.tt.
- Izlaisto vārdu ievietošana. Piemēram: uz slietņa sēdēja un žēli ņaudēja ...(kas?).
- Teikumu paplašināšana. Piemēram: dārznieks laista... (Ko? Kur? Kad? Kāpēc? u.tt.).
- Visa priekšmeta un tā daļu nosaukšana. Piemēram, Tas ir koks, koks sastāv no... stumbra, saknēm, zariem, lapām.
- Teikumu veidošana ar vienu vai vairākiem dotiem vārdiem.
- Vārdu nozīmes paskaidrošana.
- Aprakstošu mīklu veidošana un minēšana;
- Atlasīt sinonīmus vai antonīmus;
- Teikumu konstruēšanā (sastādīšana);
- Priekšmetu klasificēšana (vispārinošā vārda nosaukšana vai arī pēc dotā vispārinošā vārda priekšmetu nosaukšana, kas ietilpst konkrētajā grupā).
- Ātrrunu mācīšanās un izrunāšana (Алексеева, Яшина, 1997; Бондаренко, 1991).

Apkopojot izklāstīto informāciju, var secināt:

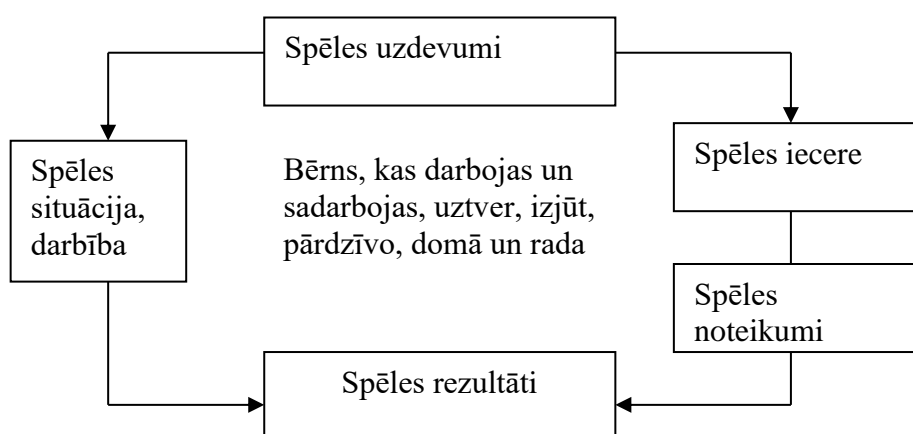
1. Didaktiskās spēles pēc savas būtības un satura ir ļoti daudzveidīgas. Tās ir pieaugušo veidotas mācību nolūkos, mācību mērķi un uzdevumi tajās ietverti netieši.
2. Vārdu krājuma paplašināšanai izmantojamas didaktiskās spēles ar priekšmetiem, poligrāfiskās (galda) spēles un vārdiskās spēles.

2.2. Didaktisko spēļu organizēšanas un vadīšanas īpatnības vārdu krājuma pilnveidei otrajā valodā mazākumtautību grupā

Organizējot didaktiskās spēles, vispirms var izdalīt šādus pamatnosacījumus:

1. Spēles vadīšanas izteiksmīgums. Tas nodrošina bērnu interesi, vēlēšanos klausīties, piedalīties spēlē;
2. Pedagoģa iesaistīšanās. Pedagoģis ir gan dalībnieks, gan spēles vadītājs. Pedagoģam jānodrošina pakāpeniska spēles attīstība saistībā ar mācīšanas uzdevumiem;
3. Nepieciešams optimāli savienot bērna aizrautīgu aktivitāti un mācīšanos spēlē. Vadot spēli, pedagoģam pastāvīgi jāatceras, ka bērniem uzdevumi tiek doti netieši spēļu formā;
4. Bērnu emocionālās attieksmes paaugstināšanas līdzekļi un metodes tiek uzskatītas nevis par pašmērķi, bet ceļu, kurš ved pie didaktiskās spēles uzdevumu izpildīšanas;
5. Starp pedagoģu un bērniem jābūt cieņai, izpratnei, uzticēšanās un līdzpārdzīvošanas atmosfērai (Капова, 1997, 19).

Neatkarīgi no didaktiskās spēles veida un mācību mērķa, to organizācijā izdalāma noteikta struktūra (sk. 2.2.1.att). Katra didaktiskā spēle ietver sevī vairākus elementus – didaktisko uzdevumu, saturu, noteikumus un darbību. Galvenais, bez šaubām, ir **didaktiskais uzdevums**. Didaktiskie uzdevumi var būt ļoti daudzveidīgi. Dotā pētījuma ietvaros svarīgākie didaktiskie uzdevumi ir vārdu krājuma paplašināšana un aktivizēšana latviešu valodā. Tomēr ir jāņem vērā, vienā un tajā pašā spēlē var tikt ietverti vairāki uzdevumi (Dzintere, Stangaine, 2012).

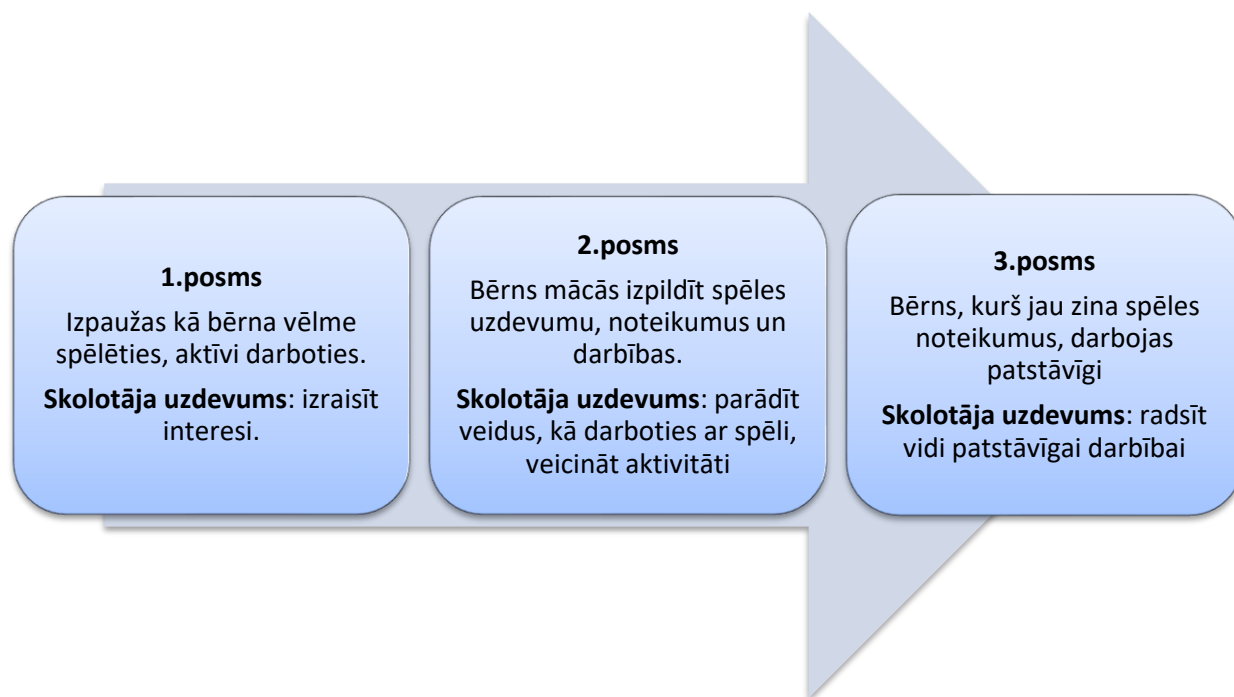

2.2.1. attēls. Didaktiskās spēles struktūra (Dzintare, Pučure, 2003, 44)

Ir svarīgi, lai spēles pašmērķis nebūtu kādu noteiktu zināšanu apguves summa. Pirmsskolas vecumā, organizējot didaktiskās spēles, svarīgi ir veicināt bērna aktivitāti,

zinātkāri, vēlmi izzināt apkārtējo pasauli, interese par latviešu valodu kā tādu. Liela nozīme ir didaktiskās spēles **noteikumiem**. Tie nosaka, kā spēlē var iesaistīties katrs no bērniem, norāda ceļu uz mērķa sasniegšanu. Tieši noteikumu esamība lielā mērā nosaka spēles didaktisko efektivitāti. Spēles struktūra uzskatāmi atspoguļota 2.2.1.attēlā.

Vadot didaktisko spēli, ir jāņem vērā, ka tā sastāv no vairākiem secīgiem posmiem. A.Bondarenko didaktisko spēli nosacīti iedalīt trīs posmos. Katram no tām ir raksturīgas noteiktas bērnu aktivitātes izpausmes (skat. 2.2.2. att.) (Бондаренко, 1991).

2.2.2.attēls. Didaktiskas spēles posmi (Бондаренко, 1991)

Tādējādi bērns tiek tuvināts patstāvīgai darbībai, tomēr darba autores vērtējumā strādājot ar vārdu krājumu otrā valodā (kas atšķiras no dzimtās), ir ļoti svarīga pastāvīga vadība, ietverot trīs posmus: sagatavošana (ieinteresēšana), aktivitāte (didaktisko uzdevumu realizācija) un refleksija (kopsavilkums, atgriezeniskā saikne).

Latviešu pedagoģe V. Jonīte atzīst, ka „Visi spēles organizēšanas posmi, to uzdevumi un spēlētāju darbības ir cita no citas izrietošas, savstarpēji atkarīgas, un tikai kopā veido vienotu veselumu, ko sauc par spēli” (Jonīte, 1994, 46). V. Jonītes piedāvātos didaktiskās spēles posmus un tajos ietverto skolotāja un bērna darbību var aplūkot 2.2.1.tabulā.

Ieinteresēšanas posmā skolotājs rada situāciju, kas rosina bērnu ziņkāriību. Tā var būt kāda noslēpumaina vēstule, paciņa, lūgums pēc palīdzības utt. Svarīgi radīt situāciju, kad bērni paši vēlas spēlēt spēli (Алексеева, Яшина, 1997).

Norise. Šajā posmā bērni izpilda spēles darbības atbilstoši to saturam un uzdevumam. Skolotāja uzdevums ir sniegt bērniem atbalstu, ja viņi kļūdās, stimulēt aktivitāte visas spēles

laikā. Bieži skolotājs pats ir aktīvs spēles dalībnieks, tomēr nedrīkst pieļaut, ka skolotājs nostādītu sevi spēlē kā gudrāko, kas jau zina visas atbildes – viņš ir spēles vadītājs vai viens no dalībniekiem, kas darbojas tieši tāpat kā pārējie bērni (Бондаренко, 1991; Kāposta, 1993).

2.2.1.tabula

Spēles posmi (Jonīte, 1994, 45)

<i>Rotaļas posmi</i>	<i>Uzdevumi</i>	<i>Pedagoga darbība</i>	<i>Bērna darbība</i>
Sagatavošana (ieinteresēšana)	Mērķa izvirzīšana	Izvirza un apzina spēles mērķi, uzdevums, saturu, nepieciešamo materiālu nodrošinājumu	Bērns pieņem kā savu mērķi
		Ieinteresēt bērnu	Izrāda interesi, interesējas par spēli
	Spēles motivācijas veidošana	Izgatavo spēles materiālu – spēles laukumu un elementus	
		Izskaidro spēles būtību, mērķus, uzdevumus un spēlēšanas noteikumus	Apjēdz spēles būtību, mērķus, uzdevumus un spēlēšanas noteikumus
		Ievada bērnu spēles atmosfērā	Pieņem konkrētā spēles dalībnieka lomu
Norise – spēles gaita	Izvirzīto mērķu izpilde	Ja ir spēles līdzdalībnieks, iesaistās spēles lomās un spēles noteikumu ietvaros, seko spēles gaitai	Iesaistās spēlē, veicot spēles gaitas darbības lomās un spēles noteikumu ietvaros, aktīvi darbojas
Noslēgums – pēcspēle	Darbības un rezultātu analīze. Secinājumi	Uzklausa spēlētājus, seko situācijai, ļauj bērniem veikt pašvērtējumu	Saskata spēles iznākumu – rezultātu, to tieši attiecinot uz sevi, izdara no spēles rezultāta izrietošus secinājumus

Svarīga ir arī **refleksija – kopsavilkums**. Tajā svarīgi pievērst uzmanību, kāds bija mērķis un kā ir izdevies, ko esmu iemācījies. Bērniem jāattīsta šī prasme redzēt: es tagad protu šo, bet tas man vēl jā mācās. Viņiem jāierauga, kas tieši izdevās labi, kāpēc labi un kas par to liecina. Bērniem arī labāk to izdosies saprast, ja skolotājs biežāk lieto atgriezenisko saiti, rosinot, kā izmantot to, ko bērni iemācījušies arī citos tematos.

Tādējādi, apkopojot informāciju, var secināt:

1. Didaktiskā spēle ietver tādas struktūras elementus kā didaktiskais uzdevums un noteikumi, kas tiek noteikti atbilstoši didaktiskajam uzdevumam.
2. Didaktiskās spēles organizācijā ir svarīgi ievērot trīs posmu principus, sākot ar ieinteresēšanu, bērnu aktīvu darbošanos un refleksiju (atgriezeniskās saiknes saņemšanu).

3. IZMĒĢINĀJUMA DARBĪBA 5-6 GADUS VECU BĒRNU VĀRDU KRĀJUMA PILNVEIDOŠANĀ

3.1. Pētījuma organizācija un dalībnieku vārdu krājumu sākotnējā izpēte

Empīriskais pētījums tika organizēts pirmsskolas izglītības iestādē X laika posmā no 2020. gada augusta līdz 2020. gada decembrim. Pētījuma piedalījās 18 bērni vecumā no 5 līdz 6 gadiem.

Empīriskā pētījuma mērķis bija praktiski izziņāt didaktisko spēļu izmantošanas iespējas 5-6 gadu vecu bērnu vārdu krājuma pilnveidošanā mazākumtautību grupā.

Izvirzītā mērķa sasniegšanai tika izmantota novērošana. Novērošana ir viena no izplatītākajām pedagoģiskā pētījuma metodēm. Ar novērošanu saprot mērķtiecīgu darbību pēc iepriekš saskaņota plāna, fiksējot pētnieku interesējošās tās personības īpašību izpausmes un parādības (Кащенко, 2017).

Novērošanas mērķis: fiksēt 5-6 gadus vecu bērnu vārda krājuma latviešu valodā izmaiņas pētījuma ietvaros organizētu didaktisko spēļu ietekmē.

Novērojumu veids un fiksēšanas paņēmieni. Tika izmantoti divi galvenie paņēmieni:

- 1) Aktīvā vārdu krājuma izpausmes pēc kritērijiem konkrētās didaktiskajās spēlēs pētījuma sākumā un beigās.
- 2) Vārdu krājuma izpausmes pedagoģiskajā procesā, fiksējot novērojumus protokolus (sk. 1.pielikumu).

Pētījuma sākuma un beigu diagnosticēšanai tika atlasītas didaktiskās spēles, kas ļāva veikt izvērtēšanu pēc šādiem kritērijiem:

1. Lietvārdu saskaņošana dzimtē, skaitlī un īpašības vārdu;
2. Priekšmetu nosaukšana, pasakot vispārinošo vārdu;
3. Darbību nosaukšana tagadnē, lietojot 1. -3. personā;
5. Antonīmu nosaukšana;
4. Prievārdu lietošana.

Katrs kritērijs tika vērtēts 3 punktu skalā pēc šādiem principiem:

- 1 punkts – bērns nepilnīgi izpilda uzdevumu arī ar pedagoga palīdzību;
- 2 punkti – bērns var izpildīt kritēriju ar pedagoga palīdzību;
- 3 punkti – bērns var izpildīt kritēriju pilnīgi patstāvīgi.

Pārskats par sākotnēji iegūtiem novērojumu datiem un bērnu vārdu krājuma vērtējumu pēc minētajiem kritērijiem sniegts 3.1.1.tabulā (novērošanas protokolu sk. 1.pielikumā).

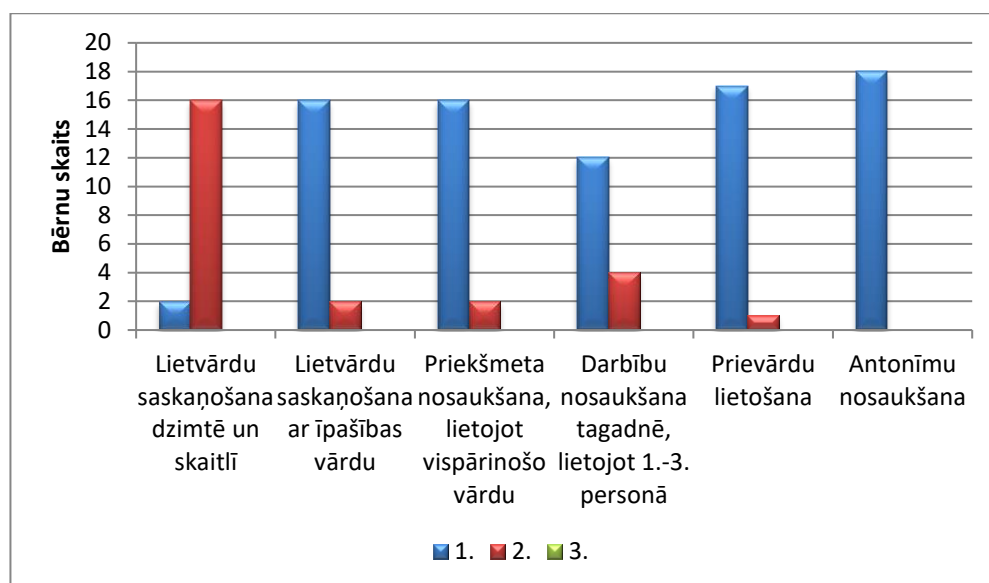
3.1.1. tabula. 5-6 gadus vecu bērnu vārdu krājumu sākotnējas izpētes rezultāti

Kritēriji Bērns	Lietvārdu saskaņošana		Priekšmeta nosaukšana, pasakot vispārinošo vārdu	Darbību nosaukšana tagadnē, lietojot 1.-3. personā	Prieivārdu lietošana	Antonīmu nosaukšana	Kopā
	dzimtē un skaitlī	ar īpašības vārdu					
IA	2	1	1	1	1	1	7
NA	2	1	2	2	1	1	9
GB	2	2	1	2	1	1	9
LB	2	1	1	1	1	1	7
GF	2	1	1	1	1	1	7
NG	2	1	2	2	2	1	10
DI	2	1	1	1	1	1	7
MJ	1	1	1	1	1	1	6
AJ	2	1	1	1	1	1	7
AP	2	1	1	1	1	1	7
JP	2	1	1	1	1	1	7
ES	2	1	1	1	1	1	7
MS	2	1	1	1	1	1	7
KS	2	1	1	1	1	1	7
VT	2	1	1	1	1	1	7
KT	2	2	1	2	1	1	9
VV	2	1	1	1	1	1	7
IV	1	1	1	1	1	1	6

Analizējot tabulu, ir redzams, ka neviens no bērniem nevienā kritērijā nav saņēmis augstāko vērtējumu. Novērojumu dati ļauj konstatēt, ka kopumā bērnu pasīvais vārdu krājums atbilst vecumam, bet aktīvais vārdu krājums nav pietiekams. Pēc darba autores novērojumiem, bērniem pietrūkst prakse latviešu valodas lietošanā, viņi klausās, saprot, bet ar uzdevumu izpildi, īpaši ar runāšanu ir grūtības.

Skatot uzdevumu izpildes rezultātus katrā no kritērijiem, var konstatēt, ka visiem bērniem grūtības rada antonīmu lietošana, lai arī dzimtajā valodā vairumā gadījumu tas grūtības nesagādā. Pētījumā šajā kritērijā visi bērni saņēma vērtējumu 1 punkts.

Vislabāk bērniem padodas lietvārdu saskaņošana dzimtē un skaitlī (šajā kritērijā 2 balles ir 16 bērniem no 18), kas saistāms ar apstākli, ka šīs prasmes veidošanai uzmanība pedagogiskajā procesā ir pievērsta visilgāk, savukārt antonīmi un prievārdu lietošana ir relatīvi jauni uzdevumi, kurus bērni intensīvi apgūst tieši vecākajā pirmskolas vecumā (sk. 3.1.1.att.).

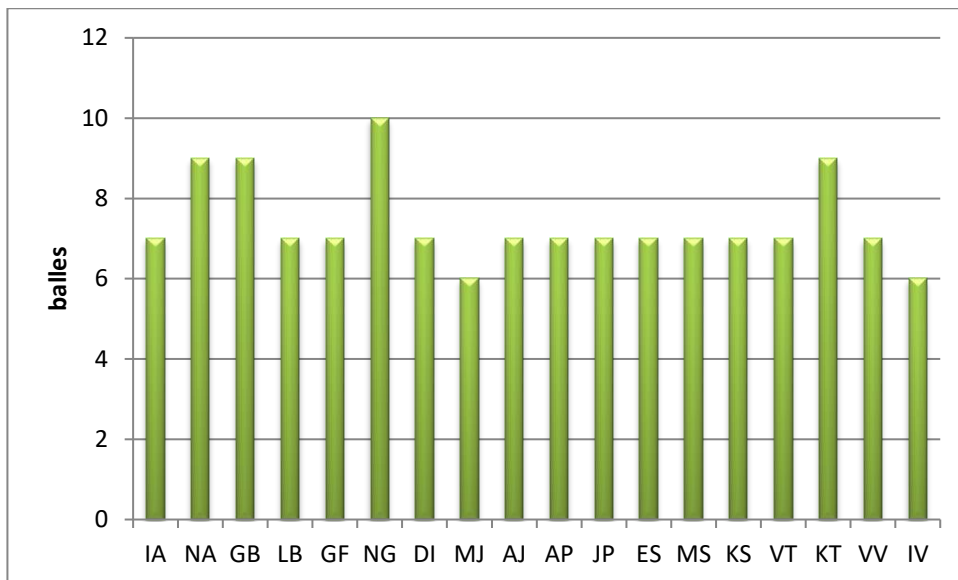
3.1.1. attēls. Pētījuma dalībnieku vārdu krājuma vērtējums pētījuma sākumā, ballēs

Analizējot novērojumu datus, var secināt, ka lietvārdu saskaņošana dzimtē, skaitlī un ar īpašības vārdu bērniem izdevās labi, ja piedāvāto vārdu dzimte latviešu valodā sakrita ar dzimti krievu valodā. Ja gadījumā vārdu dzimte abās valodās nesakrita, tad daudziem bērniem parādījās vēlme pārnest dzimtās valodas pieredzi arī uz latviešu valodu. Piemēram, tika veidots vārdu savienojums „mans lapa”, nepievēršot uzmanību tam, ka vārds „lapa” latviski ir sieviešu dzimtē (krievu valodā – *лист* ir vīriešu dzimtē). Dotajam aspektam nepieciešams pievērst pastiprinātu uzmanību.

Īpašības vārdus bērni izmanto reti, bērniem vieglāk vienkārši nosaukt priekšmeta krāsu un lielumu, bet ne veidot vārdu savienojumu, saskaņojot vārdus. Uzdevumu ar skolotāja palīdzību no grupas varēja izpildīt tikai 2 bērni. Līdzīgi tika izpildīts arī uzdevums, kurā jānosauc vispārinošo vārdu. Lai arī dzimtajā valoda bērni lieto vispārinošus vārdus un saprot to nozīmi, tomēr latviešu valodā to ar atgādinājumu varēja pateikt tikai divi bērni. Nedaudz labāk padevās darbību nosaukšana tagadnē 1. un 3. personā. Ar pedagoga palīdzību to prata nosaukt 4 bērni no 18. Lielākā daļa prot nosaukt darbības vārdu 3. personā.

Prievārdu lietošana. Bērniem ir priekšstats par telpiskiem virzieniem (augša, leja, pa labi, pa kreisi, priekša, aiz muguras), bet prievārdus ar vietas nozīmi (pie, virs, zem, uz, aiz, caur) lieto ierobežoti. Piemēram: lieto apzīmējumus „pie galdiem”, „aiz muguras” (izteicieni, ko bieži izmanto ikdienā pedagogiskajā procesā). Savukārt prievārdu “ar” ar pareizu lietvārda galotni vienskaitļa formā izmanto savā runā tikai viens bērns.

Vērtējot bērnu individuālos rezultātus, var secināt, ka bērnu aktīvais vārdu krājums latviešu valodā, prasme veidot vārdu savienojumus ir nepietiekama. Vidēji bērni kopumā pēc visiem sešiem kritērijiem ieguva no 6 līdz 10 punktiem (no 18 iespējamiem) (sk. 3.1.2.att.).

3.1.2.attēls. Vārdu krājuma apgūves kopējie individuālie rādītāji pētījuma sākumā

Balstoties uz sākotnējās diagnostikas rezultātiem, tika izstrādāts un īstenotais pedagoģiskās izmēģinājuma darbības plāns. Pārskats par izmēģinājuma darbību sniegts 3.2. apakšnodaļā.

3.2. Didaktisko spēļu kopas izveide un aprobācija 5-6 gadus vecu bērnu vārda krājuma pilnveidošana

Pēc sākotnējās diagnostikas rezultātiem tika konstatēts, ka visiem grupas bērniem ir grūtības lietot vārdus latviešu valodā, saskaņojot dzimtē, skaitlī un locījumā, pareizi lietot prievārdus, piemeklēt antonīmus un vispārinošos vārdus. Šo iemeslu dēļ izmēģinājuma darbībai tika atlasītas 10 didaktiskās spēles, kuras aprobētas, strādājot ar bērniem nelielās apakšgrupās un individuāli.

Pētījuma sākumā, kamēr bērnu zināšanas un prasmes bija nepietiekams, uzsvars tika likts uz darbu nelielās apakšgrupās (2-4 bērni atkarībā no spēles rakstura). Tas ļāva bērniem papildināt citam citu un vieglāk izpildīt uzdevumus. Apgūto prasmju nostiprināšanai tika īstenots individuāls darbs pēcpusdienas cēlienā.

Pārskats par atlasītajām didaktiskajām spēlēm 5-6 gadus vecu bērnu vārdu krājuma pilnveidošanai sniegts 3.2.1.tabulā. Šo spēļu apraksti un fotomateriāli aplūkojami 2. un 3.pielikumā.

3.2.1.tabula

Didaktisko spēļu kopa 5-6 gadus vecu bērnu vārda krājuma pilnveidošanai

Nr.	Didaktiskās spēles	Realizējamie uzdevumi (atbilstība kritērijiem)
1.	„Kas kur aug?”	1) Lietvārdu saskaņošana dzimtē, skaitlī, locījumā 2) Priekšmeta nosaukšana, lietojot vispārinošo vārdu 3) Prievārdu lietošana
2.	„Nosauc, kas tev ir”	Lietvārdu saskaņošana dzimtē, skaitlī
3.	“Skopulis”	Lietvārdu saskaņošana dzimtē, skaitlī, vietniekvārdu mans – mana lietošana
4.	“Palielīsimies!”	Man ir viena plūme-man ir viens ābols. Man ir četras lielas, garšīgas plūmes - lietvārdu saskaņošana dzimtē, skaitlī, īpašības vārdu un piederības vietniekvārdu lietojums
5.	Atrodi pāri	lietvārdu saskaņošana dzimtē, skaitlī, īpašības vārdu pareizs lietojums
6.	Kas tas ir?	Priekšmeta nosaukšana, lietojot vispārinošo vārdu
7.	Saki pretējo	Antonīmu nosaukšana (spēle ar bumbu) vai galda
8.	Kur paslēpies kaķis?	Prievārdu un darbības vārdu lietošana (kaķis sēž zem krēsla)
9.	Pīrādziņi	Prievārda ar (ko) lietošana ar lietvārdu vienskaitlī un daudzskaitlī
10.	Ko es daru?	Darbības vārdu tagadnē 1-3 personā nosaukšana

Tālāk sniegts pārskats par tabulā iekļauto spēļu izmantojumu, fiksēti veiktie novērojumi. Nepieciešams uzsvērt, ka vienu un to pašu didaktisko spēli varēja izmantot vairākkārtīgi arī darbā ar vienu bērnu, ja sākotnēji viņam uzdevumi nepadevās vai arī pēc

kāda laika izietā materiāla nostiprināšanai. Visas tabulā iekļautās spēles aplūkojamas 3.pielikumā (fotomateriāls).

Visas spēles bērniem tika piedāvātas nelielās apakšgrupās pa 2, 4, 6 cilvēkiem. Darba autore vadītājas lomā didaktiskās spēles vadīja vismaz trīs reizes, pēc tam tās jau spēlēja bērni patstāvīgi, izraugoties vienu bērnu par vadītāju. Spēles tika atkārtotas pētījuma ietvaros vairākkārtīgi, katru nedēļu bērniem tika piedāvāta jauna didaktiskā spēle.

Spēlē saskaņojamie vārdi iepriekš tika atkārtoti un apgūti, didaktisko spēļu ietvaros bērniem tika piedāvāts zināms valodas materiāls. Ja bērniem radās grūtības atbildēt, darba autore uzdevuma papildus uzvedinošus jautājumus, piedāvāja vairākas atbildes, starp kurām bērns varētu izvēlēties pareizo, pamatojot izvēli. Šāda pieeja nodrošināja bērnu patstāvību un aktīvu domāšanas procesu spēles uzdevumu izpildē.

Spēļu organizēšanā tika ievērota V. Jonītes piedāvātā pieeja spēļu posmiem (sk. 2.2.1.tablu).

Pirmais posms – ieinteresēšana un motivācijas veidošana. Atbilstoši apgūstamai tēmai pirmsskolā un apgūtai leksikai dzimtajā valodā, tika nodarbībās iekļautas arī didaktiskās spēles vārdu krājuma bagātināšanai latviešu valodā. Lai bērnus ieinteresētu, tika izmantoti dažādi paņēmieni atkarībā no laika, kad organizēta spēle:

1. Rīta cēlienā (pirms nodarbībām): skolotāja pievērš uzmanību tam, ka ir parādījusies kāda spēle, tā ir grupa tikai uz īsu laiku u.tml. Tas bērna vērtējumā spēlei piešķir īpašu nozīmi. Skolotāja ieņem vadītāja lomu, spēlē iesaistās 1-3 bērni.
2. Nodarbībā (integrēti). Nodarbības ietvaros tiek izmantota spēles „brīnumaina parādīšanās” – to atsūta „pa pastu”, to atnes kāds pasaku varonis (piemēram, Nezinītis netiek galā ar uzdevumiem, ir visu sajaucis), nodarbībā iesaistās varonis, kurš runā latviski (bilingvāla nodarbība, bieži piesaistīta latviešu valodas skolotāja). Tā ir pirmā bērnu iepazīstināšana ar jaunu spēli un jaunu valodas materiālu.
3. Pastaigu laikā: tiek izmantotas vārdiskas spēles ar bumbu, piemēram, antonīmu saukšana, pēc vispārinošā vārda – atsevišķa priekšmeta nosaukšana vai otrādi (dārzenis – kartupelis u.tml.). Vispirms bērni tiek ieinteresēti ar spēles norisi (lielākai daļai bērnu ļoti patīk spēles ar bumbu), tad tiek paskaidroti arī noteikumi.
4. Pēcpusdienas cēlienā. Skolotāja pievērš uzmanību dažādām pieejamajām spēlēm, aicina, kurš vēlētos paspēlēt. Ja bērni ir pasīvi, var tikt „izsludinātas sacensības” – balvas (parasti uzlīmes) labākajiem spēlētājiem. Tiek veidota arī „varoņu siena”,

kur izvietoti to bērnu vārdi, kuri ir bijuši visaktīvākie katras dienas garumā (nedēļas beigās tiek noteikti visaktīvākie bērni). Piecgadīgiem bērniem ļoti patīk sacensties, atrašanās uz sienas kalpo par iespēju pašapliecināties, tādēļ bērni jūtas motivēti un ieinteresēti.

Otrais posms: spēles gaita. Spēles norise var atšķirties atkarībā no laika, kad tiek organizēta rotaļa.

Ja rotaļa tiek integrēta nodarbībā, pirmajā reizē parasti spēle tiek spēlēta frontāli, skolotāja ņem materiālu un lūdz bērniem parādīt, kur jāliek kartītes, kā sauc redzamo utt. (atkarībā no konkrētās spēles). Tas palīdz bērniem labāk saprast spēles noteikumus, kā arī apgūt valodas materiālu, kas iekļauts spēlē.

Ļoti aktīvi bērni ir pastaigu laikā, kad spēles tiek piedāvātas interaktīvi, piemēram, ar bumbu. Šajās spēlēs piedalās vairāk bērnu, ja ir daudz gribētāju, tad tiek veidoti 2 apli (bērni dalās grupās, vienā grupā vadītāja ir skolotāja, otrā – skolotājas palīdzība), lai nodrošinātu, ka spēle norit dinamiski un visi bērni iegūst iespēju saukt vārdus (veidot vārdu savienojumus atkarībā no spēles satura). Šajās spēlēs parasti tiek nostiprināts jau zināmais valodas materiāls.

Pēcpusdienas cēlienā bērni var spēlēt pilnīgi patstāvīgi vai arī nelielā apakšgrupā (2-3 bērni) kopā ar skolotāju. Skolotāja noteikti iesaistās, ja konkrētajiem bērniem ir vajākas zināšanas un prasmes. Tad skolotāja var atbalstīt, piedāvāt kādus atbilžu variantus, lai bērns varētu pārvarēt radušās grūtības un saglabātu interesi visas spēles gaitā.

Trešais posms: refleksija. Kad spēle tiek pabeigta, skolotāja vienmēr dalībniekus uzslavē, atzīmē viņu panākumus. Tāpat tiek uzdoti jautājumi:

1. Kā tev patika spēle?
2. Kas bija grūti?
3. Kas šķita ļoti viegli?

Aktīvākie bērni, kā jau tika iepriekš norādīts, tiek atzīmēti „varoņu sienā” – tā ir sadalīta 5 daļās, katra daļa atbilst vienai nedēļas dienai. Piektdienā aktīvākie bērni (kurus nosaka visi kopā) saņem diplomus, visi pārējie, kas ir bijuši pie sienas, – veicināšanas balviņas (uzlīmes). Ir jāuzsver, ka mācību process tiek organizēts tā, lai arī pasīvākie bērni vismaz reizi nedēļā tiktu atzīmēti šajā sienā – skolotāja strādā ar viņiem individuāli, izmantojot pieejas, kas aktuālas konkrētajiem bērniem. Pie šādas pieejas neviens bērns nejūtas kā zaudētājs, visi ir pozitīvi motivēti.

Tālāk nepieciešams aplūkot konkrētās spēles, kas tika īstenotas pētījuma ietvaros (skat. 2. pielikumu).

3.3. Iegūto rezultātu apkopojums un analīze

Pēc pedagoģiskās izmēģinājuma darbības īstenošanas atkārtoti tika veikta bērnu vārdu krājuma izvērtēšana, izmantojot tos pašus spēles uzdevumus, kādi tika izmantoti sākumā, lai iegūtu iespēju maksimāli objektīvi izvērtēt sasniegto dinamiku vārdu krājuma attīstībā. Bērnu vārdu krājuma vērtējums ballēs aplūkojams 3.3.1.tabulā.

3.3.1.tabula

5-6 gadus vecu bērnu vārdu krājumu nobeiguma izpētes rezultāti

Kritēriji Bērns	Lietvārdu saskaņošana		Priekšmeta nosaukšana, pasakot vispārinošo vārdu	Darbību nosaukšana tagadnē, lietojot 1.-3. personā	Prieivārdu lietošana	Antonīmu nosaukšana	Kopā
	dzimtē un skaitlī	ar īpašības vārdu					
IA	3	2	2	2	3	2	14
NA	3	3	3	3	3	2	17
GB	3	3	2	1	2	2	13
LB	3	2	3	2	2	2	14
GF	3	2	2	2	1	1	11
NG	3	3	2	3	3	2	16
DI	2	2	2	1	2	1	10
MJ	1	1	1	1	2	1	7
AJ	3	2	2	1	2	1	11
AP	3	2	2	2	2	1	12
JP	3	2	2	2	3	2	14
ES	3	2	1	2	3	2	13
MS	2	2	2	2	2	1	11
KS	2	1	2	1	2	1	9
VT	3	2	2	2	3	2	14
KT	3	3	2	3	3	2	16
VV	2	2	2	2	2	1	11
IV	2	1	2	1	2	1	9

Sasniegtie rezultāti nav vērtējami viennozīmīgi. Jānorāda, ka didaktiskā spēle vārdu krājuma bagātināšanai ar antonīmiem tika piedāvāta pēdējā, tādēļ bērniem bija maz iespēju vingrināties šajā jomā. Turklāt dažiem bērniem vecāki bieži ņēma brīvdienas, tādēļ, piemēram, M.J. un I.V. uzrādīja mazu attīstības dinamiku, lai arī viņi izrādīja dzīvu interesi par piedāvātajām spēlēm.

Vērtējot bērnu iegūtos vērtējumus katrā no kritērijiem, var secināt, ka ievērojami samazinājies zems vērtējums. Ja pētījuma sākumā nevienā no kritērijiem nevienam bērnam nebija augstākais vērtējums (3 balles), tad pētījuma beigās tas tika sasniegts visos kritērijos, izņemot pēdējo antonīmus (9 bērniem ir saglabājies zems vērtējums 1 balle), taču pētījuma sākumā šajā kritērijā zemākais vērtējums bija visiem grupas bērniem.

Ja pētījuma sākumā lietvārdu saskaņošanā dzimtē un skaitlī 1 balle bija 2 bērniem, bet pārējiem – 2 balles, tad pētījuma beigās 1 balle saglabājusies 1 bērnam, bet lielākā daļa bērnu (12 no 18) spēja sasniegt augstākos rādītājus (3 balles). Lietvārdu saskaņošanā ar īpašības vārdu pētījuma sākumā tikai 2 bērniem no grupas bija 2 balles, pārējiem – 1 balle. Pētījuma beigās 1 balle saglabājās 3 bērniem, bet 4 sasniedza 3 baļļu līmeni. Šādi rādītāji saistīti ar apstākli, ka daudzi bērni savā ikdienas runā maz izmanto īpašības vārdus, tādēļ to saskaņošanai ne vienmēr pievērš uzmanību.

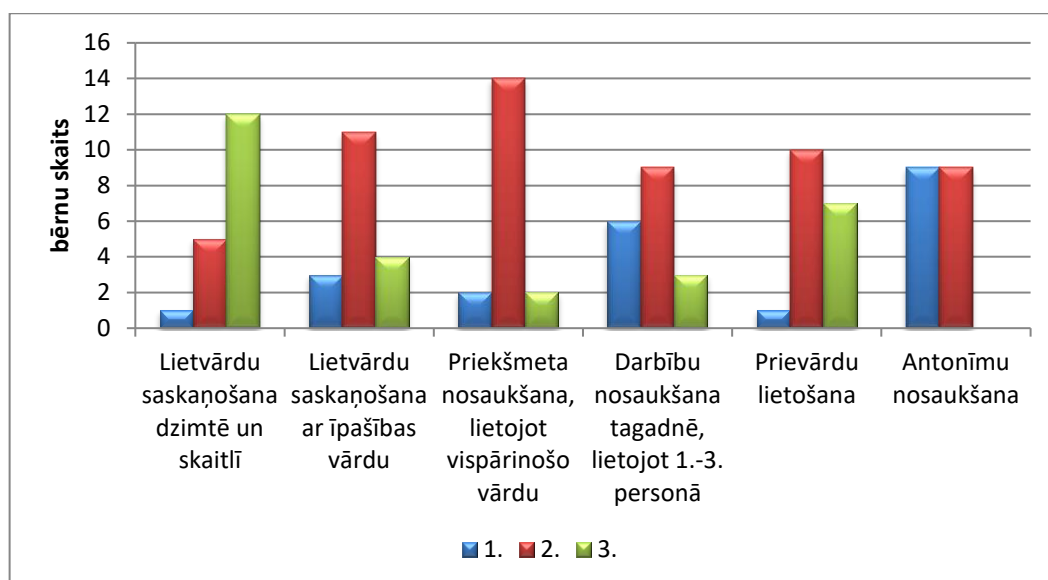
Pētījuma sākumā tikai 2 bērni saņēma 2 balles vispārinošā vārda lietošanā, pārējiem bija 1 balle. Pētījuma beigās situācija uzlabojās – zems līmenis saglabājās 2 bērniem, savukārt 2 uzrādīja augstāko vērtējumu 3 balles. Nepieciešams turpināt mācīt lietot vispārinošos vārdus: lai arī bērnu saprot šos jēdzienus, tomēr ne vienmēr izmanto, dažreiz vispārinošo vārdu lieto, lai apzīmētu atsevišķu priekšmetu, piemēram, burkānus nosauc par dārzeņiem, bet kartupeļus apzīmē kā kartupeļus.

Vērtējot darbības vārdu lietojumu, pētījuma sākumā 14 bērniem bija zems vērtējums, bet 4 bērni ieguva 2 balles. Arī pētījuma beigās darbības vārdu lietošana grūtības sagādāja 6 bērniem no 18, savukārt šo prasmi apguvuši un saņēmuši 3 balles ir 3 bērni. Ir bērni, kuri lietojot darbības vārdus, viegli pāriet no tagadnes uz pagātņi un otrādi (nav izveidojusies izpratne par laiku), ne vienmēr lieto pareizā personā.

Prievārdu lietojumā pētījuma sākumā gandrīz visiem bērniem bija 1 balle, tikai 1 bērnam bija 2. Tā kā didaktiskajās spēlēs šim aspektam bija pievērsta pastiprināta uzmanība, tad stāvoklis ievērojami uzlabojās, pētījuma beigās tikai 1 bērnam saglabājās rādītājs 1, 10 bērni ieguva 2 balles, bet 7 – 3 balles.

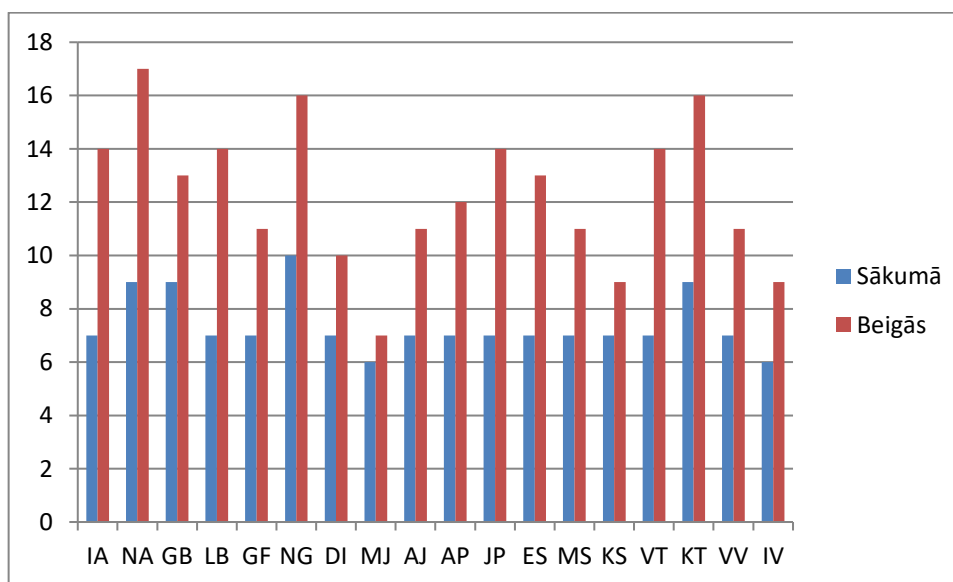
Visbeidzot, vērtējot antonīmu lietojumu, pētījuma sākumā visiem bērniem bija zems rādītājs (1 balle), pētījuma beigās situācija uzlabojās, tomēr šī bija pēdējā apgūstamā tēma, tādēļ svarīgi turpināt nostiprināt apgūtās zināšanas un prasmes.

Kopumā bērnu skaits, kas saņēmis 1, 2 vai 3 balles attiecīgos kritērijos, atspoguļots 3.3.1.attēlā.

3.3.1.attēls. Pētījuma dalībnieku vārdu krājuma vērtējums pētījuma beigās, ballēs

Analizējot kopējo sasniegto dinamiku, var secināt, ka tā ir pozitīva visiem bērniem. Izteiktākā dinamika vērojama bērniem, kuri pētījuma laikā neizlaida nodarbības un aktīvi iesaistījās spēlēs (NA, NG, VT, KT). Zema dinamika ir MJ un IV, kuru vecāki bieži neveda bērnu uz pirmsskolas izglītības iestādi, MJ bieži izņēma uzreiz pēc pusdienām, kā rezultātā viņiem nebija iespējas piedāvātajās spēlēs. KS savukārt daļu nodarbību izlaida slimības dēļ, tādēļ arī rezultāti ir zemāki kā vidēji grupā (sk. 3.3.2.att.).

3.3.2. attēls. Vārdu krājuma apguves kopējo individuālo rādītāju dinamika

Kopumā iegūtie rezultāti uzlūkojami pozitīvi, Pētījuma ietvaros ir izdevies veiksmīgi paplašināt bērnu vārdu krājumu latviešu (otrajā) valodā, ar spēļu palīdzību vingrinot apgūtās leksikas pareizā gramatiskā lietojumā, saskaņojot vārdus savā starpā. Biežāk sastopamās

kļūdas ir leksikas pārvešana no dzimtās valodas uz latviešu, pieskaņojot latviešu fonētikai un gramatikai (bieži vienkārši pievieno galotni –s), un dzimtes pārvešana (ja dzimtajā valodā vārds ir vienā dzimtē, bet latviešu otrā, tad parasti tiek lietota dzimte, kas atbilst lietojumam dzimtajā valodā).

Vadoties pēc pētījuma rezultātiem un tā laikā veiktiem vērojumiem, var formulēt atbildi uz pētījuma jautājumu: didaktiskās spēles ir izmantojamas vārdu krājuma pilnveidošanai otrajā (latviešu) valodā mazākumtautību bērniem, ja skolotāja sistemātiski piedāvās bērnu spējām un zināšanu līmenim atbilstošas spēles, ko bērni varētu patstāvīgi un skolotāja vadībā izmantot nelielās apakšgrupās.

NOBEIGUMS

Kvalifikācijas darbs tika izstrādāts ar mērķi pētīt didaktisko spēļu izmantošanas iespējas 5-6. gadu vecu bērnu vārdu krājuma pilnveidošanā mazākumtautību grupā.

Darba pirmajā nodaļā pētīta vārdu krājuma veidošanās 5-6 gadu vecumā. Šīs nodaļas izstrādē autore balstījās galvenokārt uz tādu zinātnieku pētījumiem kā R. Kaņepēja, D. Lieģeniece, Ļ. Vigotskis, V. Muhina u.c. Tika secināts, ka:

- 1) Runa ir individuāla parādība, valodas izmantojums saziņas nolūkos. Runas apguves process sākas ar atsevišķu vārdu, kas apzīmē konkrētus priekšmetus, saprašanu un sekojošu lietošanu. Tādējādi runas pamatā ir vārdu krājums.
- 2) Runas attiecība ir cieši saistīta ar psihisko procesu attīstību – domāšanu, iztēli, atmiņu, uztveri un uzmanību. Bērna uztvere ir precīzāka priekšmetiskās darbības procesā, kas pamato nepieciešamību vārdu krājuma veidošanā izmantot didaktiskās spēles.
- 3) Vārdu krājuma pilnveide otrajā valodā notiek pēc tiem pašiem principiem kā dzimtajā valodā, izejot 3 secīgus posmus: viena vārda lietošanas posms (nosauc), divi vārdu posms (veido vārdu savienojumus) un teikumu posms

Darba otrā daļa veltīta didaktisko spēļu būtības raksturošanai un organizācijas principiem. Nodaļas izstrādē izmantoti galvenokārt tādu autoru pētījumi kā D. Dzintare un I. Stangaine, I. Kāposta, M. Aļeksejeva un V. Jašina, A. Bondarenko u.c. Tika secināts, ka:

- 1) Didaktiskās spēles pēc savas būtības un satura ir ļoti daudzveidīgas. Tās ir pieaugušo veidotas mācību nolūkos, mācību mērķi un uzdevumi tajās ietverti netieši. Vārdu krājuma paplašināšanai izmantojamas didaktiskās spēles ar priekšmetiem, poligrāfiskās (galda) spēles un vārdiskās spēles.
- 2) Didaktiskās spēles organizācijā ir svarīgi ievērot trīs posmu principus, sākot ar ieinteresēšanu, bērnu aktīvu darbošanos un refleksiju (atgriezeniskās saiknes saņemšanu).
- 3) Didaktiskajām spēlēm piemīt plašas izmantošanas iespējas gan jauna valodas materiāla apgūvē, gan jau apgūto zināšanu un prasmju nostiprināšanā, jo īpaši vārdu krājuma veidošanai otrajā (latviešu) valodā mazākumtautību bērniem.

Darba trešajā – empīriskajā daļā raksturots praktiskais darbs ar 5–6 gadus veciem bērniem, pētot bērnu prasmi lietot lietvārdus, tos saskaņojot dzimtē un skaitlī, kā arī saskaņojot ar īpašības vārdu, nosaukt priekšmetus un pateikt vispārinošo vārdu, nosaukt darbības 1.-3. personā, lietot prievārdus un nosaukt antonīmus. Visas šīs prasmes veidotas mazākumtautību bērniem latviešu (otrajā) valodā.

Pētījuma rezultātā izdevās uzlabot rezultātus visos minētajos kritērijos, kā arī minimizēt raksturīgākās kļūdas, kuras pieļāva bērni: leksikas pārnešana no dzimtās valodas uz latviešu valodu, pievienojot galotni –s (vīriešu dzimtē) un dzimtes pārnešana no dzimtās valodas, ja vārdiem krievu un latviešu valodā dzimtes atšķiras.

Pētījuma noslēgumā, pamatojoties uz kvalifikācijas darbā paustajām atziņām un empīrisko pētījumu, var formulēt atbildi uz pētījuma jautājumu – *Kādas ir didaktisko spēļu iespējas 5 – 6 gadu vecu bērnu vārdu krājuma pilnveidošanā latviešu valodā?*

Darba autore secina, ka ar didaktiskajām spēlēm ir iespēja:

- ievadīt aktīvajā vārdu krājumā jaunus vārdus, mācot nosaukt lietvārdus, īpašības vārdus, darbības vārdus;
- veidot primāros priekšstatus par gramatiskajām normām, apgūstot prasmi saskaņot lietvārdus un īpašības vārdus;
- bagātināt vārdu krājumu, rosinot lietot antonīmus;
- attīstīt prasmi veidot vienkāršus teikumus, lietojot darbības vārdus tagadnes formās 1. -3. personā;
- nosaukt priekšmetu atrašanās vietu, lietojot atbilstošus prievārdus;
- mācīties saukt antonīmus.

Šīs iespējas ir realizējamas, ja skolotāja sistemātiski piedāvās bērnu spējām un zināšanu līmenim atbilstošas spēles, ko bērni varētu patstāvīgi un skolotāja vadībā izmantot nelielās apakšgrupās.

Nemot vērā sākotnējos pozitīvos rezultātus, pētījumu plānots turpināt, izvēloties un aprobējot didaktiskās spēles, kas pēc sava leksiskā materiāla atbilstu mācību gada laikā apgūstamajām leksiskajām tēmām dzimtajā valodā, tādējādi bērni varētu pastāvīgi pilnveidot vārdu krājumu gan dzimtajā, gan latviešu valodā.

IZMANTOTĀS LITERATŪRAS UN AVOTU SARAKSTS

1. **Anspoka Z.** *Valodu mācības pirmsskolā un sākumskolā*. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2013. 144 lpp.
2. **Breslavs G.** *Psiholoģijas vārdnīca*. Rīga: Mācību grāmata, 1999. 157 lpp.
3. **Bušs, O., Joma, D., Kalnača, A. u.c.** *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. V. Skujiņas red. Rīga: Valsts valodas aģentūra, 2007. 623 lpp.
4. **Celītāne, Č.** *Otrās valodas apguve*. Rīga: Pētergailis, 2007. 51 lpp.
5. **Dzintere D., Pučure R.** Radošā rotaļa un spēles. *Grām.: Es gribu iet skolā. Rakstu krājums*. Rīga: Puse Plus, 2003, 35.-49.lpp.
6. **Dzintare, D., Stangaine, I.** *Rotaļa – bērna dzīvesveids*. Rīga: Raka, 2005. 181 lpp.
7. **Dzintere, D., Stangaine, I., Augstkalne A.** *Bērna komunikatīvās kompetences*. Rīga: RaKa, 2014. 245 lpp.
8. **Geidžs N.L., Berliners D.C.** *Pedagoģiskā psiholoģija*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1999. 662 lpp.
9. **Golubina, V.** *Pirmsskolas pedagoga rokasgrāmata*. Rīga: SIA Izglītības soļi, 2007. 308 lpp.
10. **Jonīte V.** Spēles bērna attīstībai. *Skolotājs*, 1994, Nr 2, 40.-47. lpp.
11. **Kalniņa, V., Skrube, Dz.** *Pirmsskolas bērnu valodas attīstīšanas metodika*. Rīga: Zvaigzne, 1983. 168 lpp.
12. **Kaņepēja R.** Runātprasmes saikne ar apkārtnes un literatūras iepazīšanu. **No: Ceļā uz skolu: rakstu krājums**. Rīga: Zvaigzne ABC, 2012. 127.-151.lpp.
13. **Kāposta I.** *Didaktiskā spēle kā skolēnu mācību motivācijas veidotājs faktors. Disertācija pedagoģijas zinātņu doktora grāda iegūšanai*. Rīga: LU, 1993. 122 lpp.
14. **Lieģeniece, D., Nazarova, I.** *Veseluma pieeja valodas apgūvē*. Rīga: RaKa, 1999. 112 lpp.
15. **Lieģeniece D.** *Kopveseluma pieeja audzināšanā*. Rīga: Raka, 1999. 262 lpp.
16. **Lūse J., Miltiņa I., Tūbele S.** *Logopēdijas terminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: Raka, 2012. 526 lpp.
17. **Markus D.** *Bērns runā kultūras pasaulē*. Rīga: Rasa ABC, 2007. 159 lpp.
18. **Miesniece, A., Brice, B., Bula-Biteniece, I., Gaide, D., Irbe, I., Lauka, A., Ozola, D., Rolanda L., Silova, M., Tempelfelde. I.** *Pirmsskolas mācību programma*. Rīga: VISC, 2019.

19. *Noteikumi par valsts pirmsskolas izglītības vadlīnijām un pirmsskolas izglītības programmu paraugiem*. MK noteikumi Nr. 716, 21.11.2018, Rīga : Ministru kabinets.
Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/303371-noteikumi-par-valsts-pirmsskolas-izglitiba-vadlinijam-un-pirmsskolas-izglitiba-programmu-paraugiem>
20. **Piažē Ž.** *Bērna intelektuālā attīstība*. Rīga: Pētergailis, 2002. 318 lpp.
21. **Skujiņa V.** *Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2000. 248 lpp.
22. **Smita, K., Strika, L.** *Mācīšanās traucējumi: no A līdz Z: pilnīga rokasgrāmata vecākiem un visiem, kas strādā ar bērniem, par mācīšanās traucējumiem no pirmsskolas līdz pieauguša cilvēka vecumam*. Rīga: RaKa, 1998. 356 lpp.
23. **Svence G.** *Attīstības psiholoģija*. Rīga: Zvaigzne, 1999. 158 lpp.
24. **Tauriņa A.** *Pirmsskolas vecuma bērna skaņu izrunas un vārdu krājuma noteikšanas un pilnveides paņēmieni. Grām. Bērnu valoda Latvijā 21. gadsimtā II daļa. Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības akadēmija. Bērna valodas pētījumu centrs*. Rīga: Raka, 2016. 55.-74. Lpp
25. **Tomme-Jukēviča I., Vulāne A.** *Valodas vides nozīme pirmsskolas vecuma rusfono bērnu vārdu krājuma apgūvē: leksiski fonoloģiskais aspekts. Grām. Bērnu valoda Latvijā 21. gadsimtā II daļa. Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības akadēmija. Bērna valodas pētījumu centrs*. Rīga: Raka, 2016. 87.-106. lpp.
26. **Vigotskis Ļ.** *Domāšana un runa*. Rīga: Eve, 2002. 391 lpp.
27. **Vīgante R.** *Bērnu valodas traucējumu diagnosticēšana un valodas attīstības sekmēšana. Promocijas darbs*. Rīga: Latvijas Universitāte, 1999. 126 lpp.
28. **Алексеева М., Яшина В.** *Методика развития речи и обучения родному языку дошкольников*. Москва: Академ А, 1997. 400 с.
29. **Бондаренко А.** *Дидактические игры в детском саду*. Москва: Просвещение, 1991. 126 с.
30. **Бондаренко М.А.** *Введение в языкознание: Курс лекций*. Тула: Тульский гос. ун-т, 2007. 301 с.
31. **Васильева М.А., Гербова В.В., Комарова Т.С.** *Методические рекомендации к программе воспитания и обучения в детском саду*. Москва: Мозаика – Синтез, 2005. 344 с.
32. **Выготский Л.С.** *Вопросы детской психологии*. С--Петербург: Союз, 1997. 220 с.
33. **Карпова Е.В.** *Дидактические игры*. Ярославль: Академия развития, 1997. 240 с.

34. **Кащенко А. (2017)** *Наблюдение как метод педагогического исследования*. Publicēts 21.08.2017. Pieejams internetā: <https://infourok.ru/nablyudenie-kak-metod-pedagogicheskogo-issledovaniya-2064366.html>
35. **Корниенко А.Ф. (2017)** *Психологические механизмы порождения и понимания речи. Язык и мышление: психологические и лингвистические аспекты. материалы XVII международной научной конференции*. Орехово-Зуево : Государственный гуманитарно-технологический университет. Pieejams internetā: <https://elibrary.ru/item.asp?id=29376327>
36. **Кузин В.** *Психология*. Москва: Высшая школа, 1986. 256 с.
37. **Лисина М.** *Формирование личности ребенка в общении*. Спб.: Питер, 2009. 320 с.
38. **Максаков А.И., Тумакова Г.А.** *Учите, играя*. Москва: Мозаика-Синтез, 2005. 144 с.
39. **Мухина В.С.** *Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество. // Учебник для студентов высших учебных заведений. Изд. 6-е стереотипное.* – Москва: Академия, 2000. 456 с.
40. **Ожегов С.И., Шведова Н.Ю.** *Толковый словарь русского языка*. Москва: Азбуковник, 2000. 907 с.
41. **Пиаже Ж.** *Речь и мышление ребёнка*. М.: Педагогика-Персс, 1999. 528 с.
42. **Эльконин Д. Б.** *Детская психология: учеб. пособие для студ. высш. учеб. Заведений*. Москва.: Издательский центр «Академия», 2007. 384 с.

Pētījumā izmantotās spēles: apraksts**Didaktiskā spēle „Kas kur aug?”**

Mērķis: mācīt nosaukt priekšmetu un lietot vispārinošo vārdu, saskaņot vārdus dzimtē, skaitlī locījumā.

Didaktiskais materiāls: Lielās kartes, kur attēlots mežs, augļu dārzs, sakņu dārzs, pļava, līdžās ir 6 tukši mazi lauciņi, kuri jāaizpilda ar mazajam kartītēm.

Saturs. Pirmajā reizē piedāvājot spēli četriem bērniem (katram pa savai kartei), viņi ar entuziasmu meklēja un salika, daži komentēja veicamo darbu dzimtajā, krievu valodā. Rosinot nosaukt redzamo latviski, kā arī mēģināt vienā vārdā nosaukt vairākas mazās kartītes bērniem radās grūtības. Piemēram, NA, liekot kartītes ar to, kas aug mežā, izmantoja apzīmējumus: muhamors (domāta mušmire) un sēne (attēlota baravika). Kad skolotāja lūdza padomāt, ka tā varētu būt par sēni, viņu palaboja JA – „baraviks”. Te ir redzams, ka bērni, nezinot precīzi vārdu latviešu valodā, viņi adaptē nosaukumus no dzimtās valodas – tiek likts uzsvars uz 1.zilbi, kas atbilst latviešu valodas gramatikai, kā arī pievienota galotne –s, kas atbilst vīriešu dzimtei (attiecināmie vārdi krievu valodā atbilst vīriešu dzimtei). Domājot par iespēju apvienot, bērni viegli apvienoja abus vārdus kā „sēnes”. KT piebilda: „mušmiru nevar ēst, baraviku var ēst”. Kad skolotāja vaicāja citiem, vai var šīs sēņu īpašības nosaukt citādi, neviens neatsaucās. Skolotāja piedāvāja variantu „mušmire ir neēdama, bet baravika ēdama”.

Minētais piemērs liecina, ka bērni labāk pārzina darbības vārdus, taču neprot latviski lietot atbilstošus īpašības vārdus. Arī vēlāk, atkārtojot šo spēli un līdzīgas, bērni, nosaucot īpašību, lietoja darbības vārdus var ēst vai nevar ēst. Tādējādi nepieciešams paplašināt un nostiprināt īpašības vārdu krājumu.

Nosakot vispārinošo vārdu, MS ieminējās, ka ķirbis un burkāns ir oranži. Šo ideju uztvēra arī citi bērni un sāka klasificēt pēc krāsām – parādījās jēdzieni „zaļās lietas” un „dzeltenās lietas”. Šāda „klasificēšana” norāda, ka bērniem ir izveidojušies noturīgi priekšstati par krāsu kā priekšmeta īpašību, pēc kā iespējama klasificēšana (matemātisko priekšstatu apgūvē šādas spēles bieži tiek izmantotas), savukārt prasme lietot vispārinošos vārdus tikai sāk veidoties.

Šīs spēles ietvaros bērni tika rosināti arī minēt auga augšanas vietu, piemēram, dārzeni – aug virs zemes vai zem zemes. MZ un IV sākotnēji jauca jēdzienus virs un zem. Šī prasme ir jānostiprina. Tikai vairākkārtīgi atkārtojot, ka, piemēram, ķirbis aug virs zemes, bet burkāns – zem zemes, bērni sāka iegaumēt un pareizi lietot.

1. Didaktiskā spēle „Nosauc, kas tev ir”.

Mērķis: veicināt prasmi lietot lietvārdus vienskaitlī un daudzskaitlī

Didaktiskais materiāls: kartītes ar dažādiem augļiem un dārzeņiem ar uzrakstītu to nosaukumu, metamais kauliņš.

Saturs. Kartītes tiek izliktas rindā, bērns met metamo kauliņu un pārvietojas pa tik kartītēm uz priekšu, atver kartīti un atbild uz jautājumu, izvelkot vienu no četriem:

- Kas tev ir? (man ir ābols)
- Kas tev garšo? (man garšo ābols)
- Kāds ābols tev garšo? (man garšo salds ābols)
- Kam tas pieder? (tas ir mans ābols)

Ja bērns nezina nosaukumu, viņš var to izlasīt un nosaukt, atbildot uz attiecīgo jautājumu. Attiecīgi didaktiskā spēle tiek pasniegta kā galda spēle – šajā vecumposmā bērniem sāk attīstīties interese par galda spēlēm, tādēļ šāds variants ir saistošs. Visām kartītēm apakšā ir uzrakstīts attiecīgais nosaukums latviski, kas ļauj pievērst bērnu uzmanību arī vardu rakstībai – uz pētījuma veikšanas brīdi bērni tikai sāk iepazīties ar latviešu alfabētu, apguvuši prasmi lasīt pa zillbēm dzimtajā valodā.

Kad bērni jau labāk apguvuši, tika organizēta spēle ar bumbu pastaigu laikā. Sākumā skolotāja nosauc kādu konkrētu augli vai dārzeņi, bērns atbild, vai viņam tas garšo vai negaršo (piemēram, ābols – man garšo ābols). Var izvirzīt arī uzdevumu nosaukt kādu augli vai dārzeņi: metējs sauc „auglis” vai „dārzeņis”, bērns, kurš noķer bumbu, nosauc attiecīgu augli vai dārzeņi. Vēlāk bērns var papildināt teikumu ar augļa vai dārzeņa krāsu.

Tādējādi viens didaktiskās spēles materiāls pakāpeniski tiek veidots arvien sarežģītāks, pakāpeniski papildinot, lai nodrošinātu, ka bērnam ir nedaudz jāpiepūlas, tā kā pārāk viegli noteikumi liek zaudēt interesi par spēli.

Jānorāda, ka bērniem ļoti patika variants ar bumbu, ko daži bērni sāka organizēt arī patstāvīgi, tikai vienkāršoti: metējs sauc vispārinošo vārdu, ķērējs atbild ar vienu vārdu. VT pēc spēles pat sacerēja dziesmiņu latviski: viens, divi, trīs man ir bumbieris, viens, divi, trīs man garšo bumbieris. Dziesmiņas dziedāšanā jautri pievienojās GB un AP.

Interesants vērojums, ka DI pēc tam, kad bija nostiprināta prasme teikt „man garšo”, arī krievu valodā (savā dzimtajā) sāka veidot pēc analogijas frāzi „*мне вкусно*”, lai gan agrāk bērnam šādas frāzes nebija.

2. Didaktiskā spēle „Skopulis”

Mērķis: sekmēt prasmi saskaņot lietvārdus dzimtē, skaitlī, lietot vietniekvārdu mans – mana.

Didaktiskais materiāls: Kartona mājiņas: uz jumta rakstīts „mans”, „mana”, „mani”, „manas”; priekšmetisku kartīšu komplekts.

Saturs. Bērni tiek rosināti sadalīt kartītes un nosaukt vārdu savienojumu: mans čiekurs, mani ķirši. Kartīšu komplekta saturs tiek ieskaņots apgūstamai tēmai, turklāt sākotnēji kartītes lejas daļā pievienots uzraksts, kas ļauj nolasīt vārdu.

Apgūstot transporta tēmu, tika secināts, ka bērni, nezinot attiecīgo vārdu latviski, pārveido attiecīgu vārdu dzimtajā valodā, piemēram vārda „helikopters” vietā GF nosauc „vertaļots”, tai pat laikā jānorāda, ka bērns pēc dzirdes ir apguvis prasmi viegli nošķirt vīriešu un sieviešu dzimtes lietvārdus, vadoties pēc galotnes latviešu valodā, nevis pēc dzimtes dzimtajā valodā, kas var atšķirties.

Citi bērni sākotnēji turpina jaukt dzimti, vadoties pēc zināmā dzimtajā valodā, līdz ar to izveidojas tādi savienojumi kā „mans māja”. Vairākkārt atkārtojot rotaļu ar dažādu materiālu, bērni sāk orientēties uz vārdu galotni latviski. Parādās, ka bērniem ir dažreiz grūti saprast, kāda dzimte, ja vārda galotne ir „e” (krūze). DI vairākkārt atkārtoti vārdu ar „mans” un „mana”, līdz beigās pēc dzirdes apstājas pie sieviešu dzimtes. Šāds vērojums liecina, ka bērniem sāk veidoties valodas izjūta.

3. Didaktiskā spēle „Palielīsimies”

Mērķis: Mācīt saskaņot dzimtē un skaitlī lietvārdu un skaitļa vārdu

Didaktiskais materiāls: aploksne ar cipariem, puzzles gabali.

Saturs: vadoties pēc izvilktā cipara, bērniem jāatrod pareizie puzzles gabali, jāsaliek tā un jānosauc redzamais, piemēram, „Man ir trīs vijoles, trīs trīsriteņi, trīs arbūza šķēles u.tml.

Iepazīstinot bērnus ar materiālu, viņiem saistošs sākumā ir pats uzdevums atrast no daudzuma pareizos puzzles gabalus un savienot. Arī šajā gadījumā parādās vārdu krājuma nepietiekamība – liela daļa bērnu nezina tādus vārdus kā vijole, sienāzis, valis u.c. Tie ir vārdi, kas iziet ārpus ikdienas sadzīves vārdu krājuma, lai arī bērni labi zina šos objektus dzimtajā valodā, tomēr ir nepieciešams paplašināt vārdu krājumu arī latviski.

Daži bērni apzinās savu zināšanu nepietiekamību. Piemēram, GB pavaicā latviski „Tas ir kits?” (par vali), pieņemot, ka, iespējams, viņa versija ir nepareiza. Uzzinot pareizo atbildi, zēns vairākkārtīgi atkārtoti vārdu skaļi, tad izveido savienojumu – „man ir viens liels valis”.

Novērojumi liecina, ka ļoti svarīgi ir pastāvīgi piedāvāt didaktiskajās spēlēs arvien jaunu valodas materiālu. Tāpat arī ir novērojams, ka vārdus, kas iziet ārpus ikdienas vārdu

krājuma, bērni ātri aizmirst. Tā, piemēram, ES vienā spēlē noskaidrojis vārdu „sienāzis” un apguvis pareizu tā lietojumu, taču jau pēc dažām dienām atkārtojot spēli, zēns atkal nespēj atcerēties šo vārdu, mēģina izdomāt: „Tas nav kuzņečiks. Bija sika.. sina...” Lai arī bērns apzinās, ka vārds latviski nesakrīt ar krievu valodu, tomēr pašu vārdu bez palīdzības atcerēties nevar. Tas norāda uz nepieciešamību piedāvāt bērniem spēles, ar kuru palīdzību viņš var nostiprināt apgūto vārdu krājumu.

4. Didaktiskā spēle „Atrodi pāri”

Mērķis: vingrināt saskaņot lietvārdu un īpašības vārdu dzimtē un skaitlī.

Didaktiskais materiāls: kartīšu komplekts ar apģērba gabaliem dažādās krāsās; metamais kauliņš.

Saturs: Bērni ar metamo kauliņu velk kartītes un sauc, ko ir ieguvuši (man ir cimds, cepure, zeķe, šalle utt.), norādot arī krāsu. Bērna uzdevums ir iegūt spēles gaitā pēc iespējas vairāk pāru – divi vienādi cimdi, zeķes, vienādas krāsas cepure un šalle. Iegūstot pāri, bērns paziņo – man ir sarkans (zils, oranžs u.c.) pāris. Ja kartītes ir beigušās, tad bērni var mainīties ar vienu no kartītēm – bērns pieprasa, ko viņam vajag, piemēram, man vajag sarkanu zeķi.

Jānorāda, ka šī spēle ļoti aizrāva bērnus, viņiem patika mainīšanās, nosaukšana latviski nesagādāja grūtības – ja sākumā parādās atsevišķas kļūdas saskaņojot lietvārdu un īpašības vārdu, tad spēles gaitā bērni patstāvīgi šīs kļūdas novērša.

Piedāvātie spēles noteikumi un saturs bērniem izrādījās saistošs, īpašu prieku sagādāja noslēguma mainīšanās. Interesanti, ka daži bērni šo spēli spēlēja arī bez skolotāja – valodas materiāls bija pietiekami vienkāršs, turklāt bērni, spēlējot to patstāvīgi, arī sauca izvilktās kartītes vienkāršoti – sarkans cimds, zaļa zeķe utt.), neietverot teikumā.

Šis novērojums liecina, ka bērniem primārais ir saistošs spēles saturs, tad viņi ir gatavi atkārtot spēli arī bez skolotāja, saglabājot visus spēles noteikumus.

5. Didaktiskā spēle „Kas tas ir?”

Mērķis: Sekmēt prasmi saskaņot lietvārdu un īpašības vārdu dzimtē, skaitlī, rosināt lietot vispārinošo vārdu.

Didaktiskais materiāls: Koka plāksnītes ar priekšmetiskiem attēliem tādās grupās kā: sadzīves priekšmeti, mēbeles, apģērbs un apavi, trauki un galda piederumi, darbarīki, rakstāmpiederumi.

Saturs. Bērni neskatoties velk pa vienai plāksnītei un nosauc. Bērns savas plāksnītes kārti pa grupām, kad ir iegūti 7 vienas grupas priekšmeti, viņš nosauc vispārinošo vārdu un ir uzvarējis.

Tika novērots: ja bērniem vienkārši lūdz vilkt plāksnītes un tās nosaukt, tas neraisa interesi, tādu variantu drīzāk var izmantot individuāli apgūtā materiāla nostiprināšanai. Strādājot apakšgrupās bērniem ir interesanti noteikumi, kas ļauj noteikt uzvarētāju, tas stimulē.

Vērtējot spēles norisi, var novērot, ka bērniem nereti ir grūti piemeklēt īsto vārdu, tai pat laikā jānorāda, ka labi izdodas nosaukt vispārinošo vārdu – bērni, izvelkot pirmās kartītes, sāk jau domāt par vispārinošo, tādēļ ar to kļūdas nebija. Nepieciešams turpināt paplašināt vārdu krājumu ar lietvārdiem, jo tie bērniem vēl sagādā grūtības.

6. Didaktiskā spēle „Saki pretējo”

Mērķis: Attīstīt prasmi nosaukt antonīmus

Didaktiskais materiāls: bumba

Saturs Skolotāja met bumbu kādam no bērniem un sauc īpašības vārdu, bērnam jāsauc pretējā nozīme (antonīms).

Bērniem patīk spēles ar bumbu, tomēr ir jūtams, ka izteikti pietrūkst vārdu krājuma. Sākotnēji bērni, iesaistoties spēlē, sauca pretēju nozīmi, vienkārši lietojot priedēkli „ne-”, piemēram, plats – neplats, zems – nezems, resns – nerensns. Pēc dotajiem piemēriem ir redzams, ka bērnu piedāvātie varianti bieži neatbilda latviešu valodas leksikai.

Dotās spēles saturs tika veidots pakāpeniski, vadoties pēc tā, ko bērni ir apguvuši latviešu valodā. Bija mēģinājums ieviest noteikumi – lietot citu vārdu, bez prievārda „ne-”, taču bērniem tas nepadevās, tikai daži bērni varēja atbildēt. Tādēļ, lai stimulētu bērnu aktivitāti, tika ieviesta balvu sistēma – ja bērns pareizi pasaka antonīmu bez priedēkļa „ne-”, viņš saņem kartīti, bērns, kurš savācis visvairāk kartītes, iegūst balvu – uzlīmīti. Šajā vecumā bērniem patīk sacensties, tādēļ tas stimulē, viņi cenšas iegaumēt nodarbībās apgūtos jēdzienus.

7. Didaktiskā spēle „Kur paslēpies kaķis?”

Mērķis: Attīstīt prasmi lietot pareizā personā darbības vārdus tagadnē, izmantot prievārdus darbības vietas apzīmēšanai

Didaktiskais materiāls: Galda spēle (pašu gatavota) ar metamo kauliņu

Saturs: Šīs spēles gatavošana piedalījās paši bērni, izgriežot krāsainus aplišus, līmējot pie pamatnes. Spēles noteikumi: ja uzkāpj uz sarkanā lauciņa, nosauc prievārdu, ja nosauc nepareizi, paliec uz lauciņa (izlaid gājienu). Pakāpeniski tiek ievienots darbības vārds (3.persona, tagadne) un lietvārds, kas saskaņots ar prievārdu, piemēram, kaķis sēž uz grīdas, kaķis gul uz krēsla, kaķis slēpjas aiz aizkariem u.tt. Jānorāda, ka bērni patstāvīgi vienojās par

spēles noteikumiem, izdalīt uzdevumus, kas ir jādara, ja uzkāpj uz sarkana, zila vai dzeltena lauciņa, tādējādi spēle ieguva dažādus variantus, kuru saturu noteica paši spēles dalībnieki.

Sākumā bērni dažus prievārdus lietoja nepareizi. Piemēram, attēlā, kur kaķis atrodas skapī, daži bērni lietoja prievārdu „iekšā” (kā analogu krievu в), grūti bija saprast, ka latviešu valodā tiek izmantots atbilstošs lietvārda locījums bez prievārda. Tāpat bērniem diskusijas raisījās par diviem attēliem, kur kaķis ir uz vai pie kumodes (skapīša). Daži bērni to dēvēja par „tumbočku”, skapi, apzīmēja kā „mazu skapi”. Atklājās, ka daži bērni nezina šīs mēbeles precīzu nosaukumu arī dzimtajā valodā, šo iemeslu dēļ vispirms nosaukums tika precizēts dzimtajā, tad latviešu valodā.

8. Didaktiskā spēle „Pīrādziņi”

Mērķis: Sekmēt prasmi lietot prievārdu „ar” kopā ar lietvārdu vienskaitlī un daudzskaitlī

Didaktiskais materiāls: kartītes ar pīrādziņiem: attēli ir veidoti no diviem salīmētiem papīriem: uz viena redzams kāds pārtikas produkts, pa virsu pīrādziņa attēls. Pildījums kļūst redzams, ja caur to no pretējās puses spīdina lukturīti.

Saturs. Bērni izvelk vairākus pīrādziņus, pa apli tiek padots lukturītis, bērni spīdinot nosaka, ar ko ir viņu pīrādziņš un to pasaka pārējiem: „Man ir pīrādziņš ar ķiršiem” u.tml. Spēle tika piedāvāta kā sižeta fragments no pasakas par Sarkangalvīti un vilku. Skolotāja rosināja iedomāties, ka Sarkangalvīte nes savai vecmāmiņai pīrādziņus un piepeši sastop vilku. Vilks vaicā: „Kas tu esi? Kur ej?”. Sarkangalvīte: „Esmu Sarkangalvīte. Es nesu vecmāmiņai pīrādziņus”. Vilks: „Ar ko tev ir pīrādziņi?” Bērns skatās un atbild. Vilks nosaka, vai viņam garšo tādi pīrādziņi vai negaršo. Sākumā vilks ir skolotāja, pēc tam vadītāja loma tek uzticēta jebkuram bērnam.

Bērniem šī rotaļa ļoti iepatikās. N.G. un K.T. teica vilka vārdus un palīdzēja arī citiem, ja radās grūtības. N.J. ir klusa meitene, ne vienmēr piedalās spēlēs un rotaļās, taču šajā ar pīrādziņiem viņa labprāt iesaistījās un aktīvi atbildēja, pēc trim apliem – gandrīz visu pareizi. D.I. ļoti aizrāvās ar spēli – vilka un Sarkangalvītes lomu, turpināja spēli patstāvīgi divās personās brīvajā laikā, kad citi bērni pievērsās citām spēlēm.

Tika novērots, ka bērniem vieglāk izteikt priedēkli kopā ar lietvārdu daudzskaitļa datīvā (locījums sakrīt ar dzimto valodu), savukārt vienskaitlī bija novērojamas grūtības.

9. Didaktiskā spēle „Ko es daru?”

Mērķis: Attīstīt prasmi lietot darbības vārdus tagadnē 1.-3. personā

Didaktiskais materiāls: karte, kuras augšējā rindā norādīts darbības vārds (izmantojot simbolu): lasīt, skatīties, lēkāt, zīmēt, krāsot, stāvēt, iet skriet, braukt, lidot u.c.. Kreisajā malā norādīts cilvēks, kas to dara (es, tu, viņa, viņš); labajā malā apzīmētāji (instrumenti, līdzekļi), piemēram, es zīmēju ar zīmuli.

Saturs. Bērni izvelkot skaitļu kartītes, nosaka, kura lauciņa informācija viņiem ir jānolasa.

Bērniem sākotnēji tika piedāvāts tikai 1.personā darbības vārda nosaukšana, tālāk jau bija jāprecizē līdzeklis, piemēram, es lasu grāmatu, zīmēju ar zīmuli u.tml. Daži bērni ne vienmēr pareizi lieto daudzskaitliniekus, turklāt, var mēģināt veidot darbības vārdus, atvasinot no lietvārda, piemēram, E.S. norādīja: „Es zīmēju zīmējumu” un pēc analogijas „Es šķēru ar šķēriem”. Šādas kļūdas svarīgi ir tiekties labot, pakāpeniski paplašināt bērnu vārdu krājumu. Tika novērots, ka bērni vieglāk iegaumē pareizo variantu, ja, atskatot nepareizai versijai, pareizo tiek lūgts minēt citiem bērniem. Ja skolotāja pasaka pareizi, tad bieži vien pēc kāda laika bērns jau ir aizmirsis.

Kopumā spēļu vērojumi ļauj izdarīt šādus **secinājumus**:

1. Kad bērni uztver latviešu valodu kā vienu no spēles noteikumiem, tās izmantošana padodas vieglāk. Šo iemeslu dēļ ir svarīgi jau pirms spēles atrunāt visus paredzamos uzdevumus un noteikumus. Ja uzdevums nosaukt latviski tiek dots pēc tam, kad bērns izpildījis pirmo spēles daļu, tad bērns to dara nelabprāt un palielinās kļūdu skaits.
2. Spēlē ir svarīgas bērnu emocijas, bērni iejūtas lomā, tas ļauj viņiem runāt personāža vārdā un viņi vairs nekautrējas (piemēram, lomas vilks, Sarkangalvīte, skopulis, vērotāji, pētnieki).
3. Bērni labāk iegaumē vārdus, kad ir attāli, vārds asociējas ar priekšmetu. Turklāt bērni vieglāk iegaumē tos, kas izraisījis emocionālu iespaidu (pārsteidzis, ļoti jauki izskatījies u.tml.).
4. Attēli, kuriem apakšā parakstīs vārds, motivē bērnus iemācīties lasīt, attīsta asociatīvo domāšanu. 5-6 gadus veci bērni vēl neprot lasīt, taču zina dažus burtus latviešu valodā, tādēļ pazīstams (pirmais) burts palīdz atcerēties vajadzīgo vārdu. To apliecina fakts, ka spēlēs, kurās attēliem nav parakstīts vārds, bērniem ir grūtāk atcerēties tos vārdus, kas iziet ārpus ikdienā lietojamā leksikona.

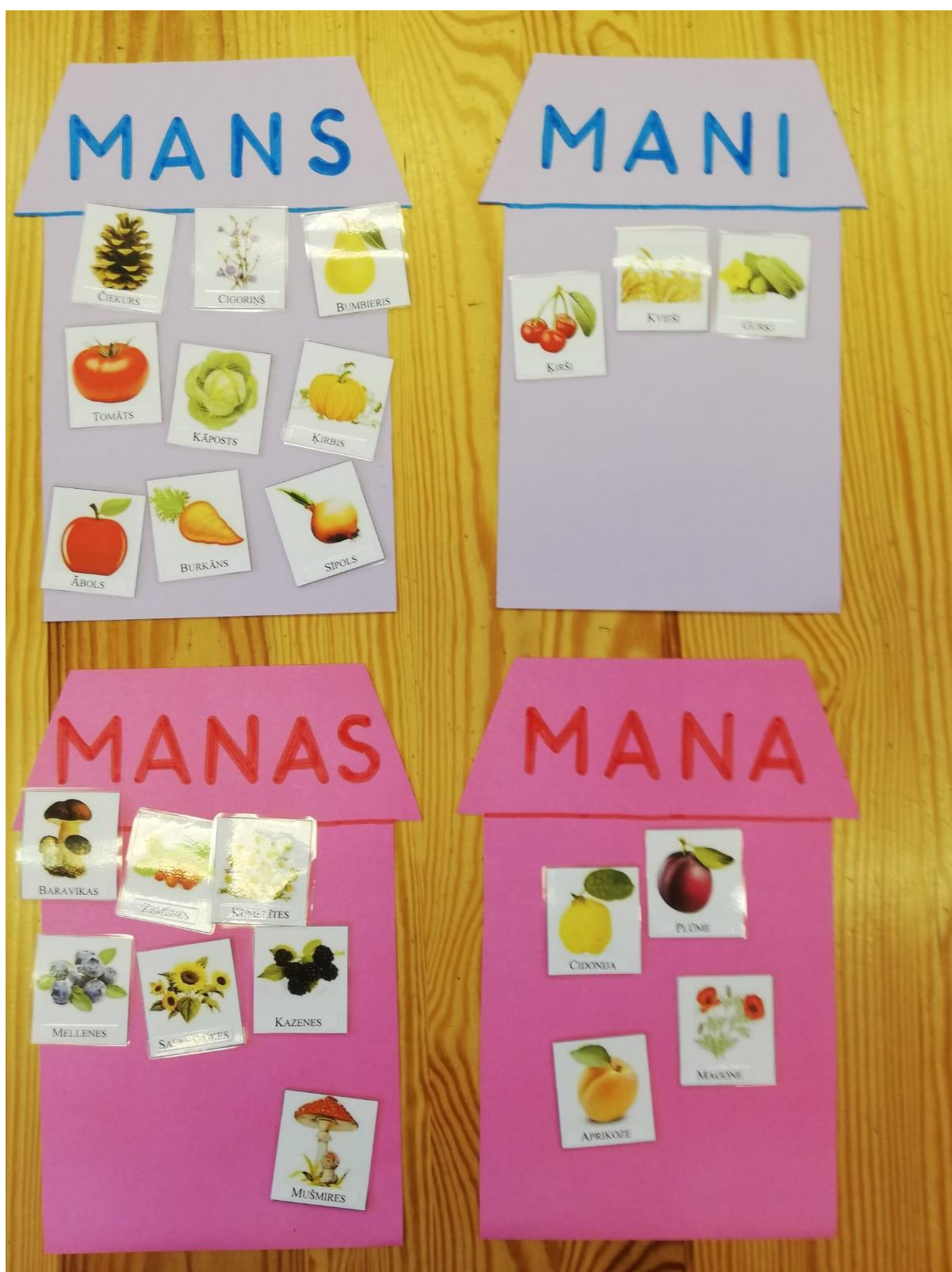
5. Daļa bērnu pētījuma pirmajā daļā nezināmos vārdus latviešu valodā aizvietoja ar attiecīgiem „adaptētiem” krievu vārdiem, saskaņojot ar latviešu valodas gramatiku – uzsvars vārdā uz pirmās zilbes, galotne –s (vīriešu dzimtē).
6. Daļa bērnu pirmajā pētījuma daļā nereti „pārnesa” lietvārda dzimti no krievu valodas, piemēram, krievu valodā „,māja” (*дом*) ir vīriešu dzimtē, attiecīgi vārdu savienojos šis vārds tiek lietots vīriešu dzimtē arī latviski („mans māja”). Tikai ilgstošu treniņu rezultātā šādu kļūdu esamība gandrīz izzuda.

1. Didaktiskā spēle “Kas kur aug?”

2. Didaktiskā spēle “Nosauc, kas tev ir”

3. Didaktiskā spēle "Skopulis"(mans-mana)

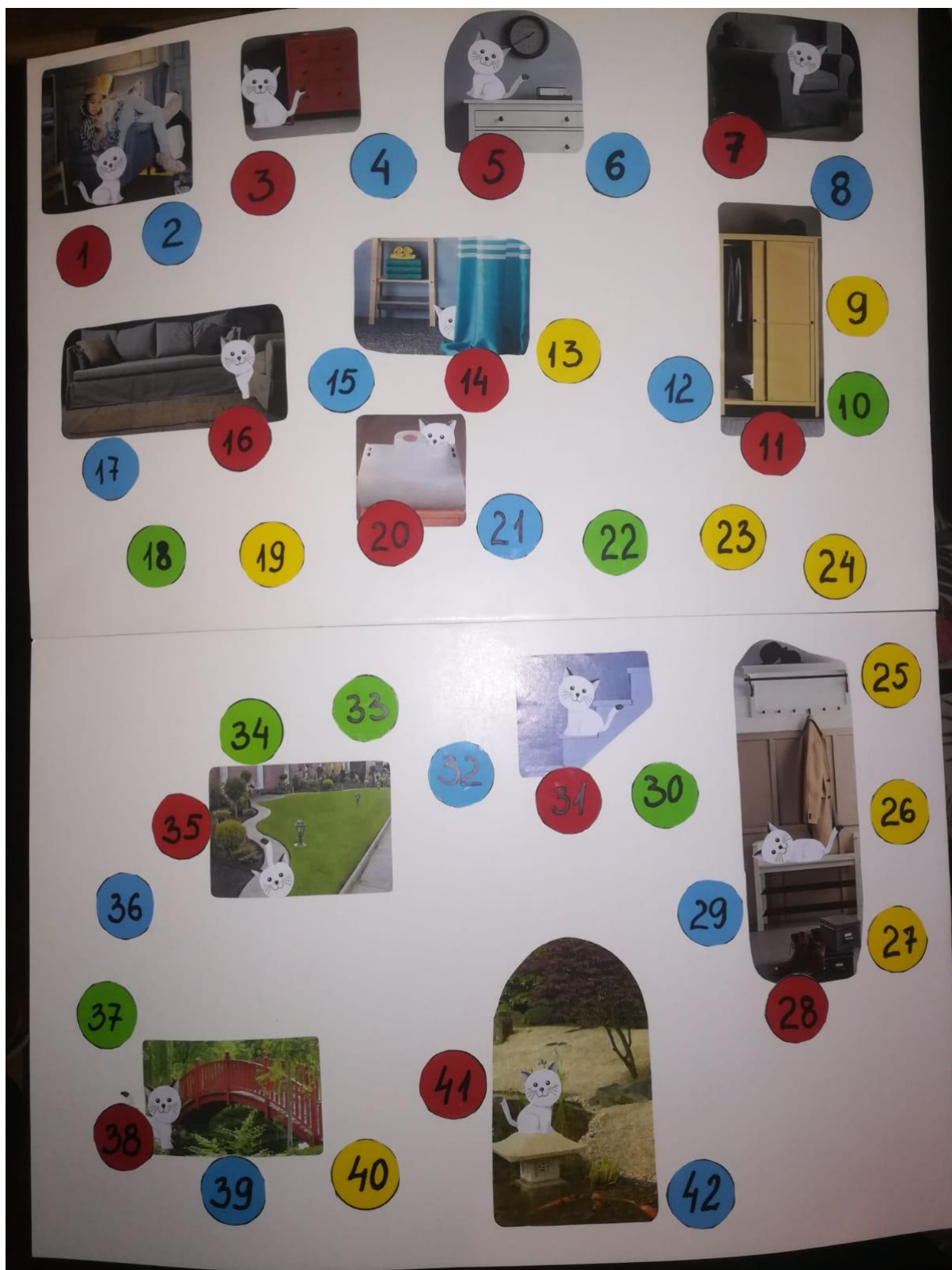
4. Didaktiskā spēle "Palielīsimies!"

5. Didaktiskā spēle “Atrodi pāri”

6. Didaktiskā spēle “Kas tas ir?”

8. Didaktiskā spēle "Kur paslēpies kaķis?"

9. Didaktiskā spēle "Pīrādziņi"

10. Didaktiskā spēle “Ko es daru?”